

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ОБЛІКОВО-ФІНАНСОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ

АНАЛІЗ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

методичні рекомендації
для самостійної роботи здобувачів вищої освіти
спеціальність 071 «Облік і оподаткування», спеціальність 072 «Фінанси,
банківська справа та страхування» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
(підготовка до практичних занять, виконання індивідуальних завдань,
підготовка курсової роботи)

УДК 303.7:657.05
А 64

Методичні рекомендації розроблено відповідно до типової програми з навчальної дисципліни «Аналіз господарської діяльності» (Агроосвіта, 2010), відповідно до аналітичних компетенцій здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, програмних результатів навчання за освітньо-професійною програмою «Облік і оподаткування» зі спеціальності 071 «Облік і оподаткування», освітньо-професійною програмою «Фінанси, банківська справа та страхування» зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» у межах навчальних дисциплін «Організація і методика економічного аналізу», «Аналіз господарської діяльності», підготовки індивідуальних завдань, курсової роботи з навчальної дисципліни «Аналіз господарської діяльності».

Методичні рекомендації друкуються за рішенням науково-методичної комісії обліково-фінансового факультету Миколаївського національного аграрного університету від 16 квітня 2020 року, протокол № 9.

Укладачі:

О.М. Вишнеvsька – доктор економічних наук, професор, декан обліково-фінансового факультету, Миколаївський національний аграрний університет.

Н.В. Бобровська – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри обліку і оподаткування, Миколаївський національний аграрний університет.

О.М. Усикова – доктор економічних наук, доцент, в.о. директора ННІ економіки та управління, Миколаївський національний аграрний університет.

Рецензенти:

Сарапіна О.А. — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку, аудиту і оподаткування Херсонського національного технічного університету;

Клочан В.П. — кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри економічної кібернетики та математичного моделювання Миколаївського національного аграрного університету.

1. Загальні положення

Метою навчальної дисципліни «Аналіз господарської діяльності» є засвоєння здобувачами вищої освіти теоретичних й практичних знань з питань організації та ведення аналізу господарської діяльності, набуття навичок щодо методики проведення аналізу на різних рівнях господарювання з метою комплексного оцінювання результатів діяльності, прийняття дієвих, ефективних, оптимальних управлінських рішень.

Здобувач вищої освіти повинен знати методику аналізу ринкового потенціалу, визначення кола конкурентів, конкурентних переваг підприємства, аналізу ресурсного потенціалу підприємства, окремих процесів (виробництво, розподіл, зберігання, переробка, транспортування продукції), аналізу собівартості продукції, управління витратами операційної діяльності, фінансової й інвестиційної діяльності, аналізу реалізації продукції, оцінки асортименту продукції за видами, надання послуг, виконання робіт, аналізу фінансових результатів діяльності підприємства, інвестиційної привабливості, кредитоспроможності підприємства, фінансового стану тощо.

Здобувач вищої освіти повинен використовувати методи й підходи економічного аналізу з метою виконання завдань аналізу.

Здобувач вищої освіти повинен логічно побудувати аналітичну задачу з метою досягнення поставленої мети – комплексна оцінка діяльності підприємства, оцінити ситуацію, визначити пріоритетність чинників впливу.

Здобувач вищої освіти повинен вміти: використовувати набуті теоретичні знання з метою проведення аналізу діяльності підприємства, визначати вплив чинників на результати діяльності підприємства (внутрішні, зовнішні), окремі процеси та явища, застосовувати масив інформації з метою її обробки й узагальнення, визначати можливості щодо використання резервів підприємства (внутрішні, зовнішні), виявляти причинно-наслідкові залежності, визначати пріоритети розвитку підприємства з огляду на виявлені можливості, потенційні ризики.

Здобувач вищої освіти повинен узагальнити комплекс управлінських рішень (поточних, стратегічних), а також виявити можливості розвитку підприємства з урахуванням виявлених особливостей діяльності, обумовлених причинно-наслідкових залежностей. Комплексна оцінка діяльності підприємства проводиться з використанням робочого зошиту, який містить узагальнений табличний матеріал для реалізації поставлених завдань аналізу.

Формою підсумкового контролю знань здобувачів вищої освіти є екзамен з навчальної дисципліни.

2. Організація та порядок проведення комплексної оцінки діяльності підприємства

Аналітична задача включає реалізацію завдань, які направлені на виявлення причинно-наслідкових залежностей у операційній, фінансовій, інвестиційній діяльності окремого суб'єкту ринку:

1. Аналіз умов господарювання підприємства (внутрішні, зовнішні чинники впливу).
2. Аналіз ринкових можливостей підприємства (маркетинговий аналіз).
3. Аналіз ресурсного потенціалу підприємства, оцінка впливу природних чинників впливу, екологічний аналіз.
4. Аналіз виробництва продукції, товарів, надання робіт та послуг підприємством.
5. Аналіз собівартості продукції, оцінка витрат діяльності, управління витратами.
6. Аналіз реалізації продукції, товарів, робіт та послуг підприємством.
7. Аналіз фінансових результатів діяльності підприємства.
8. Аналіз фінансового стану підприємства. Оцінка інвестиційної привабливості підприємства. Оцінка кредитоспроможності підприємства.

Об'єктом аналізу є окремий суб'єкт ринку, який провадить свою діяльність, здійснює витрати, отримує фінансовий результат діяльності.

Предметом аналізу – є комплексна оцінка діяльності підприємства, дослідження окремих процесів та явищ, виявлення пріоритетних чинників впливу, оцінка ситуації, встановлення причинно-наслідкових залежностей, обґрунтування резервів з урахуванням внутрішніх (вхідних, базових) можливостей підприємства, в також зовнішніх чинників (можливості, привабливість, імідж тощо).

Вагомою складовою аналітичної задачі – є визначення особливостей діяльності суб'єкту ринку з огляду на галузеву приналежність. У проведенні комплексної оцінки діяльності підприємства рекомендовано використовувати підприємства аграрного сектора економіки (будь-яка організаційно-правова форма власності).

Послідовність вирішення аналітичної задачі:

1. Мета аналізу.
2. Визначення основних завдань аналізу.
3. Інформаційне забезпечення проведення аналізу.
4. Обґрунтування основних принципів, масштабів оцінки.
5. Методи й підходи аналізу.
6. Вибір критеріїв результативності.
7. Визначення груп показників.
8. Вибір групи нормативних значень показників.
9. Вибір групи прогнозних (планових) значень показників для порівняння.
10. Оцінка показників. Виявлення причинно-наслідкових залежностей.
11. Порівняння показників з нормативними, прогнозними (плановими) значеннями.
12. Виявлення пріоритетних чинників впливу на процеси та явища.
13. Узагальнення результатів. Формування пропозицій. Виявлення резервів.

14. Узагальнення пропозицій для прийняття рішень.
15. Підготовка аналітиком, групою аналітиків: аналітичної записки, аналітичної довідки, виробничого плану, виробничого звіту, фінансового плану, фінансового звіту, стратегії розвитку, маркетингового плану, бізнес-плану, інвестиційної пропозиції, інвестиційного плану, аудиторського висновку тощо.
16. Прийняття управлінських рішень.
17. Оцінка результативності управлінських рішень.

3. Нормативні значення й показники діяльності підприємств аграрного сектора. Завдання для самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Таблиця 1 Нормативна потреба основних засобів (у вартісному виразі) на виробництво окремих видів сільськогосподарських культур (степова зона України), грн

Культури	Врожайність, ц/га	Основні виробничі засоби на гектар посіву	У тому числі				Основні виробничі засоби на 1 тону продукції
			Будівлі, споруди, передавальні пристрої	Машини та обладнання	Транспортні засоби	Вимірювальні прилади, інвентар, інструменти	
Зернові без кукурудзи	28,0	15740,0	4076,2	9331,9	1396,5	935,4	5621,4
	32,0	16353,2	4237,2	9694,5	1448,9	972,5	5110,4
	36,0	16974,3	4398,2	10061,8	1504,5	1009,8	4715,1
	40,0	17395,3	4559,2	10429,2	1560,1	1047,0	4348,8
	44,0	18208,8	4720,2	10792,0	1612,5	1084,1	4138,4
Кукурудза не зерно	40,0	24410,7	7406,4	13614,2	2011,4	1378,7	6102,7
	50,0	26623,9	8077,3	14864,4	2194,6	1505,6	5324,8
	60,0	28520,2	8748,3	16073,9	2377,7	1632,4	4752,4
	70,0	31041,1	9419,4	17301,4	2560,9	1759,5	4434,4
	80,0	33249,8	10090,4	18528,9	2744,1	1886,5	4156,2
Соя	20,0	14564,5	3754,0	8606,4	1507,7	861,0	7282,3
	22,0	14868,8	3834,6	8787,8	1533,9	881,0	6758,5
	24,0	15171,8	3915,0	8969,1	1560,1	899,6	6321,6
	26,0	15652,1	3995,6	9150,5	1586,2	919,7	6020,0
	28,0	15779,4	4076,2	9331,9	1612,5	938,3	5635,5
Соняшник	18,0	15773,2	4019,8	10229,3	637,8	1095,8	8762,9
	20,0	16417,6	4129,9	10508,2	654,1	1125,4	8208,8
	22,0	16857,4	4239,9	10787,3	670,4	1159,9	7662,5
	24,0	17060,2	4349,9	11066,2	690,1	1179,6	7108,4
	26,0	17714,4	4460,0	11345,2	709,8	1199,4	6813,2
Ріпак	17,0	14240,7	3633,3	8848,5	1106,8	806,2	8376,9
	19,0	14703,8	3713,9	9036,1	1129,7	824,1	7738,8
	21,0	15012,5	3794,5	9223,6	1152,6	841,8	7148,8
	23,0	15321,6	3875,1	9411,2	1175,6	859,7	6661,6
	25,0	15462,5	3955,7	9598,6	1198,5	877,5	6185,0
Овочі відкритого ґрунту кг/м ²	200,0	29035,8	13766,3	12186,8	1841,3	1241,4	1451,8
	240,0	30538,5	14598,2	12921,5	1952,5	1318,4	1272,4
	280,0	32277,6	15430,0	13656,3	2063,7	1394,2	1152,8
	320,0	34016,1	16261,9	14391,1	2174,8	1469,3	1063,0
	360,0	36050,1	17093,8	15125,9	2286,0	1544,5	1001,4

Джерело: за інформацією ННЦ НААН України «Інститут аграрної економіки»

Завдання для здобувачів вищої освіти до інформації таблиці 1:

- порівняти нормативну потребу в основних засобах між окремими видами сільськогосподарських культур;
- порівняти нормативну потребу в основних засобах із фактичними показниками;
- встановити оптимальний критерій врожайності окремих видів сільськогосподарських культур;
- встановити залежність із витратами на виробництво окремих видів сільськогосподарських культур;
- визначити основні напрями підвищення рівня ефективності використання основних засобів під час виконання різних видів технологічних операцій;
- визначити можливості взаємозамінності окремих видів основних засобів, доцільність використання орендованих засобів, вплив на витрати.

Таблиця 2 Норматив витрат праці на виробництво окремих видів сільськогосподарських культур

Культури	Врожайність, ц/га	Витрати, люд.-год.			
		у розрахунку на одиницю площі, 1 га		у розрахунку на одиницю продукції, 1 ц	
		разом	у т.ч. на зрошенні	разом	у т.ч. на зрошенні
Пшениця озима	44,0	24,51	11,59	0,50	0,24
	48,0	25,38	11,66	0,48	0,22
	50,0	25,98	11,70	0,47	0,21
	54,0	26,69	11,77	0,45	0,20
	58,0	27,56	11,85	0,43	0,19
	60,0	28,00	11,89	0,43	1,18
Кукурудза на зерно	60,0	35,02	24,30	0,45	0,31
	65,0	35,76	24,67	0,43	0,29
	70,0	36,89	25,23	0,40	0,28
	75,0	38,04	25,81	0,39	0,27
	80,0	39,14	26,36	0,38	0,25
	85,0	41,01	27,29	0,37	0,25
	90,0	42,66	28,11	0,36	0,24
	95,0	44,39	29,98	0,36	0,23
	100,0	45,47	29,52	0,35	0,23
Ячмінь ярий	26,0	10,61	5,48	0,37	0,19
	30,0	11,50	5,92	0,35	0,18
	34,0	12,38	6,36	0,33	0,17
	38,0	13,27	6,81	0,32	0,16
	40,0	13,71	7,03	0,31	0,16
Томати розсадні	150,0	920,0	99,9	6,1	0,7
	175,0	966,4	104,9	5,5	0,6
	180,0	976,2	106,0	5,4	0,6
	200,0	1028,9	111,7	5,1	0,6
	225,0	1075,2	116,7	4,8	0,5
	250,0	1121,4	121,7	4,5	0,5
Томати посівні	175,0	843,4	75,8	4,8	0,4
	180,0	864,2	77,7	4,8	0,4
	200,0	943,7	84,8	4,7	0,4
	225,0	1043,9	93,9	4,6	0,4
	250,0	1145,1	102,9	4,6	0,4
	300,0	1345,5	121,0	4,5	0,4
	400,0		157,0	4,4	0,4

Джерело: за інформацією ННЦ НААН України «Інститут аграрної економіки»

Завдання для здобувачів вищої освіти до інформації таблиці 2:

- порівняти нормативи витрат праці без зрошення та за умови зрошення;
- порівняти нормативи витрат праці при виробництві окремих видів сільськогосподарських культур;
- порівняти норматив витрат праці із фактичними показниками;
- встановити оптимальний критерій врожайності окремих видів сільськогосподарських культур;
- встановити залежність із витратами на виробництво окремих видів сільськогосподарських культур;
- визначити основні напрями підвищення рівня ефективності використання праці;
- визначити можливості запровадження зрошення, ефективність крапельного зрошення.

Таблиця 3 Коефіцієнт розподілу затрат між основною, супутньою та побічною продукцією сільського господарства

Культури	Показники
Зернові культури:	
зерно	1 ц – 1,0
солома і полова	1 ц – 0,08
Кукурудза:	
зерно (в перерахунку на сухе)	1 ц – 1,0
Стебла	1 ц – 0,17
Цукровий буряк:	
коренеплоди	1 ц – 1,0
гичка	1 ц – 0,2
Льон:	
насіння льону	1 ц – 1,0
солома	1 ц – 0,25
Конопля:	
насіння коноплі	1 ц – 1,0
солома	1 ц – 0,15
Однорічні трави:	
сіно	1 ц – 1,0
насіння	1 ц – 9,0
солома	1 ц – 0,1
зелена маса	1 ц – 0,25
Кормовий люпин та буркун:	
сіно	1 ц – 1,0
насіння	1 ц – 14,0
солома	1 ц – 0,1
зелена маса	1 ц – 1,0
Багаторічні трави:	
сіно	1 ц – 1,0
насіння	1 ц – 75,0
солома	1 ц – 0,1
зелена маса	1 ц – 0,3
Зерняткові сади:	
плоди	1 ц – 1,0
саджанці	1 тис.шт - 0,5
Кісточкові сади:	
плоди	1 ц – 1,0

саджанці	1 тис.шт - 0,4
Ягідники суниці:	
ягоди	1 ц – 1,0
вусики	1 тис.шт - 0,1
Ягідники смородини:	
ягоди	1 ц – 1,0
відводки	1 тис.шт - 0,8
черенки	1 тис.шт - 0,2
Ягідники агрусу:	
ягоди	1 ц – 1,0
відводки	1 тис.шт - 0,8
Ягідники малини:	
ягоди	1 ц – 1,0
ростки	1 тис.шт - 0,3
Виноградники:	
виноград	1 ц – 1,0
черенки	1 тис.шт - 0,4

Джерело: за інформацією ННЦ НААН України «Інститут аграрної економіки»

Здобувачі вищої освіти можуть використовувати інформацію таблиці 3 для розрахунку обсягу виробленої продукції за видами з урахуванням супутньої та побічної продукції.

Таблиця 4 Коефіцієнт переведення різних видів сільськогосподарської продукції в зернові одиниці

Культури	Показники	Культури	Показники
Пшениця	1,0	Цукровий буряк	0,26
Жито	0,9	Льон-довгунець:	
Кукурудза	1,0	волокна	10,0
Ячмінь		насіння	4,0
Озимий	0,9	Конопля середньоруська:	
Яровий	0,8	волокно	8,0
Рис	2,5	насіння	4,5
Овес	0,7	Конопля південна:	
Просо	0,9	стебла	1,5
Гречка	1,4	насіння	6,0
Горох	1,4	Махорка	3,0
Квасоля	2,0	Соняшник	2,0
Нут	1,6	Хміль	15,0
Вика на зерно	1,2	Льон олійний	3,0
Сорго	1,2	Рапс озимий	2,0
Люпин кормовий	1,4	Гірчиця	2,5
Кормові боби	1,4	Кліщовина	10,0
Соя	1,8	Коріандр	3,0
Насіння:		М'ята	10,0
однорічних трав	2,0	Тмин	12,0
еспарцету	1,5	Шавлія	2,0
конюшини, люцерни	10,0	Овочі:	0,5
Цукрового буряку	3,0	капуста	0,3
Мак:		помідори	0,6
насіння	8,0	огірки	0,6
коробочки	5,0	буряк столовий	0,3

Фацелія (насіння)	3,0	морква	0,4
Цикорій	0,26	цибуля	2,5
Картопля	0,3	Інші	2,0
Картопля рання	0,6	овочі захищеного ґрунту	6,0
Баштанні продовольчі	0,4	М'ясо:	
Фрукти	3,0	великої рогатої худоби	8,5
Ягоди	3,0	свиней	9,0
Виноград	3,0	овець	7,5
Горіхи	7,5	птиці	9,5
Сіно:		кроликів	9,0
однорічних трав	0,3	інше	6,0
багаторічних трав	0,4	Молоко	1,5
природних сінокосів	0,8	Яйця (1000 шт)	6,5
Силос:		Кокони шовкопряда	50,0
кукурудзяний з початками	0,2	Мед	25,0
інших культур	0,16	Риба	6,0
Кормові коренеплоди	0,13	Шерсть:	
Баштанні кормові	0,10	тонка і напівтонка цигайська	60,0
Зелена маса:		напівтонка	50,0
однорічних трав		напівгруба і груба	40,0
багаторічних трав		коврова груба	30,0
природних сінокосів		Смушки:	
Солома:		каракульських й сокальських овець	2,0
озима		інших порід	1,0
ярова		-	-
стебла кукурудзи		-	-

Джерело: за інформацією ННЦ НААН України «Інститут аграрної економіки»

Здобувачі вищої освіти можуть використовувати інформацію таблиці 4 для розрахунків обсягу виробленої продукції за видами, перерахунку її у зернові одиниці.

Таблиця 5 Коефіцієнт переведення зеленої маси у сіно

Трави	Коефіцієнти
Полісся	-
Багаторічні сіяні	-
на суходолах	3,5-4,0
на низинних лугах, пасовищах й осушених болотах	4,0-4,5
Однорічні сіяні	4,5-5,0
Із суходільних лугов і долин малих рік	3,5-3,0
Із суходільних вологих і заплавлених на підвищених місцях лугов	3,0-3,5
Лісостеп	
Злакове різнотрав'я	3,0-3,5
Багаторічні сіяні	3,0-3,5
Однорічні сіяні	4,0-5,0
Степ	
Багаторічні сіяні	3,0-3,5
Однорічні сіяні	4,0-5,0

Джерело: за інформацією ННЦ НААН України «Інститут аграрної економіки»

Здобувачі вищої освіти можуть використовувати інформацію таблиці 5 для розрахунків обсягу вирощених трав.

Таблиця 6 Нормативи поживності кормів для розрахунку при складанні прогнозів

Види кормів	Наявність в 1 кг		
	кормових одиниць	перетравного протеїну, %	сирого протеїну, %
Зелений корм	0,18	24,0	3,5
З нього:			
Сіяних культур	0,18	25,0	3,4
Природних кормових угідь	0,19	22,0	3,4
Сіно	0,49	52,0	9,1
З нього:			
Сіяних культур	0,50	58,0	10,3
Природних кормових угідь	0,46	47,0	8,3
Трав'яна мука	0,66	85,0	12,9
З неї:			
бобових	0,68	105,0	15,9
Солома	0,26	10,0	3,7
Силос	0,19	15,0	2,5
З нього:			
Кукурудзяний	0,20	11,0	2,2
З різних культур, окрім кукурудзи	0,19	18,0	3,0
Сінаж	0,36	40,6	6,7
З нього:			
Бобових трав	0,36	51,0	8,5
Кормові коренеплоди і баштанні	0,15	11,0	1,6
Цукровий буряк на корм худобі	0,25	12,0	1,6
Картопля	0,29	13,0	1,8
Зернові корми (зерно й зерновідходи)	1,12	85,0	11,0
Макуха і шрот	1,00	300,0	-
Відходи харчової промисловості (жом, барда, пивна дробина, мезга тощо)	0,11	9,5	1,5
Харчові відходи	0,23	17,0	2,3
Комбікорми	0,97	125,0	15,3

Джерело: за інформацією ННЦ НААН України «Інститут аграрної економіки»

Здобувачі вищої освіти можуть використовувати інформацію таблиці 6 для проведення прогнозних розрахунків поживності кормів для сільськогосподарських тварин та птиці.

Таблиця 7 Витрати праці при догляді за садами, люд-год.

Насадження	Площа, га	Врожайність, ц/га	Разом витрат
Яблуня:			
плодоносна	50	130,0	5810,0
з площинною кроною	20	-	1554,0
Груша плодоносна	10	100,0	874,0
Слива	5	40,0	264,0
Вишня	5	40,0	1251,0
Суниця	10	60,0	3100,0

Джерело: за інформацією ННЦ НААН України «Інститут аграрної економіки»

Завдання для здобувачів вищої освіти до інформації таблиці 7:

- порівняти витрат праці при вирощуванні різних видів насаджень;
- порівняти витрати праці за різного рівня врожайності насаджень;
- порівняти норматив витрат праці із фактичними показниками;
- встановити оптимальний критерій врожайності окремих видів насаджень;
- встановити залежність із витратами на обслуговування насаджень;
- визначити основні напрями підвищення рівня ефективності використання праці;
- визначити можливості запровадження зрошення, ефективність крапельного зрошення у садах.

Таблиця 8 Нормативна грошова оцінка сільськогосподарських угідь окремих адміністративно-територіальних областей України

№ з.п.	Області	Нормативна грошова оцінка 1 га, грн. (станом на 01.01.2017 року)	
		сільськогосподарські угіддя	у т.ч. рілля
1	Вінницька область	31419,0	33073,0
2	Волинська область	23923,0	29940,0
3	Дніпропетровська область	28830,0	32526,0
4	Донецька область	30612,0	34855,0
5	Житомирська область	19397,0	20581,0
6	Закарпатська область	17862,0	26378,0
7	Запорізька область	30052,0	33838,0
8	Івано-Франківська область	20493,0	28568,0
9	Київська область	30286,0	31970,0
10	Кіровоградська область	28690,0	32097,0
11	Луганська область	21008,0	26520,0
12	Львівська область	19197,0	26622,0
13	Миколаївська область	23812,0	26361,0
14	Одеська область	25531,0	28113,0
15	Полтавська область	30318,0	34253,0
16	Рівненська область	25765,0	31406,0
17	Сумська область	23730,0	29427,0
18	Тернопільська область	26126,0	30040,0
19	Харківська область	28373,0	32507,0
20	Херсонська область	32282,0	34699,0
21	Хмельницька область	30437,0	34497,0
22	Черкаська область	36994,0	39811,0
23	Чернівецька область	30224,0	34000,0
24	Чернігівська область	20037,0	24423,0
По Україні		27124,0	30928,0

Джерело: за інформацією ННЦ НААН України «Інститут аграрної економіки»

Таблиця 9 Нормативна грошова оцінка сільськогосподарських угідь окремих районів Миколаївської області

№ з.п.	Райони	Нормативна грошова оцінка 1 га, грн. (станом на 01.01.2017 року)	
		сільськогосподарські угіддя	сільськогосподарські угіддя
1	Арбузинський район	25293,0	27135,0
2	Баштанський район	23165,0	26369,0
3	Березанський район	23123,0	25013,0
4	Березнегуватський район	20420,0	23968,0
5	Братський район	24507,0	26908,0
6	Вітовський район	23757,0	23792,0
7	Веселинівський район	24987,0	28617,0
8	Вознесенський район	11522,0	12961,0
9	Врадіївський район	43837,0	56072,0
10	Доманівський район	16796,0	19109,0
11	Єланецький район	29744,0	34841,0
12	Казанківський район	15962,0	17736,0
13	Кривоозерський район	35045,0	38530,0
14	Миколаївський район	28039,0	29325,0
15	Новобузький район	22681,0	25619,0
16	Новоодеський район	10214,0	11504,0
17	Очаківський район	52935,0	59205,0
18	Первомайський район	29812,0	32542,0
19	Снігурівський район	28150,0	29830,0
По Миколаївській області:		23812,0	26360,0

Джерело: за інформацією ННЦ НААН України «Інститут аграрної економіки»

Завдання для здобувачів вищої освіти до інформації таблиць 8,9:

- порівняти вартісний вираз грошової оцінки землі за територіальною ознакою;
- сформувавши рейтинг за територіальною ознакою;
- проаналізувати зв'язок із продуктивними характеристиками земельних угідь (врожайність основних видів сільськогосподарських культур);
- визначити можливості запровадження заходів з підвищення продуктивних характеристик сільськогосподарських земель, можливості інвестування коштів.

Таблиця 10 Приблизний виніс мінеральних добрив* з врожаєм різних культур у розрахунку на 1 тону основної й побічної продукції, кг

Культури	N	P ₂ O ₅	K ₂ O	Культури	N	P ₂ O ₅	K ₂ O
Пшениця:				Турнепс	4,8	1,7	5,7
озима	30	13	25	Морква:			
яра	35	12	25	кормова	5,2	1,9	6
Жито озиме	25	12	26	столова	3,2	1,6	5
Ячмінь	25	11	22	Бруква	5,5	3,1	7,7
Овес	33	14	29	Капуста білокачанна	3,3	1,3	4,4
Рис	21	8,1	26,5	Помідори	2,6	0,4	3,6
Кукурудза	34	12	37	Огірки	1,7	1,4	2,6
Просо	33	10	34	Цибуля	3	1,2	4
Гречка	30	15	40	Плодові та ягідні	5	3	6
Горох	66	16	20	Виноград	1,7	1,4	5
Вика	65	14	16	Тютюн, махорка (листки)	24,5	6,6	50,9
Люпин	68	19	47	Силосні культури	5,2	1	2,8
Соя	71	16	18	Кукурудза на силос	2,5	1,5	5
Соняшник	60	26	186	Конюшина	19,7	5,6	15
Рапс озимий	49	23	30	Люцерна	2,6	6,5	15
Гірчиця біла	57	20	23	Тимофіївка	15,5	7	24
Рицина	72	17	57	Вика (на зелений корм)	22,7	6,2	10
Льон-довгунець:				Природні сінокоси	17	7	18
насіння	106	53	93	-	-	-	-
волокно	80	40	70	-	-	-	-
Конопля (волокно)	200	62	100	-	-	-	-
Цукровий буряк	5,9	1,8	7,5	-	-	-	-
Картопля	6,2	2,2	9,5	-	-	-	-
Кормовий буряк	4,9	1,5	7,7	-	-	-	-

*азот (N), фосфор (P₂O₅), калій (K₂O)

Джерело: за інформацією ННЦ НААН України «Інститут аграрної економіки»

Здобувачі вищої освіти можуть використовувати інформацію таблиці 10 для проведення розрахунків з планування врожаїв.

Таблиця 11 Орієнтовні норми внесення органічних і мінеральних добрив під окремі види сільськогосподарських культур

Культури	Добрива	
	мінеральні, ц/га стандартних туків	органічні (усіх видів), т/га
Цукровий буряк	18-20	20-25
Пшениця озима	8-9	10-12
Картопля	10-11	30-35
Кукурудза:		
на зерно	9-11	20-25
на силос	9-11	20-25
Льон-довгунець	6-8	-
Соняшник	5-7	-
Рис	13-15	-

Джерело: за інформацією ННЦ НААН України «Інститут аграрної економіки»

Здобувачі вищої освіти можуть використовувати інформацію таблиці 11 для проведення розрахунків з планування врожаїв. Здобувачам вищої освіти необхідно визначити:

- порівняти норми внесення добрив між культурами;
- порівняти норми внесення добрив із фактичним рівнем;
- визначити взаємозв'язок із витратами на вирощування сільськогосподарських культур;
- обумовити взаємозв'язок із вирощуванням органічної, екологічно чистою, безпечною сільськогосподарською продукцією;
- дослідити вартість окремих видів добрив, визначити сукупні витрати на площу, яка підлягає обробці.

Таблиця 12 Коефіцієнти перерахунку мінеральних добрив* в умовні одиниці та кількість добрив в натурі, відповідне 1 кг діючої речовини

Добрива	Середня кількість діючої речовини у добриві, %	Коефіцієнт перерахунку на умовні одиниці	Кількість добрив (в натурі), відповідне 1 кг діючої речовини, кг
Азотні (у перерахунку на сульфат амонію з вмістом N 20,5%)			
Сульфат амонію коксохімічний	20,5	1	4,88
Аміачна селітра	34-34,5	1,66-1,7	2,94-2,9
Натрієва селітра	15,5	0,76	6,42
Кальцієва селітра	17	0,83	5,88
Хлористий амоній	26	1,27	3,85
Мочевина (карбамід)	46	2,24	2,17
Сульфат амонію-натрію	16	0,78	6,25
Аміачна вода	20,5-25	1-1,2	4,88-4
Фосфорні (у перерахунку на простий суперфосфат з вмістом 18,7% P ₂ O ₅)			
Суперфосфат:			
простий	18,7	1	5,35
гранульований	19,5	1,04	5,13
амонізований	14	0,75	7,15

марганізований	18	0,96	5,55
боратовий	18,5	0,99	5,4
із фосфоритів	14	0,75	7,15
Кара-Тау	42-46	2,24-2,46	2,38-2,17
подвійний безфторений фосфат	32	1,71	3,13
Фосфатшлак	12-14	0,64-0,75	8,36-7,13
Фосфоритна мука:			
II сорт	22	1,18	4,5
III сорт	19	1,02	5,3
Калійні (у перерахунку на калічну сіль з вмістом K_2O 41,6%)			
Калійна сіль стандартна	41,6	1	2,4
Хлористий калій	58-60	1,39-1,44	1,73-1,67
Хлористий калій-електроліт	40-46	0,96-1,11	2,5-2,17
Сульфат калію	50	1,2	2
Каїніт	10	0,24	10
Калімагнезія	28-30	0,67-0,72	3,57-3,38
Сильвініт	14	0,337	7,06
Калійна селітра	46,5	1,12	2,15
Складні добрива			
Амофос	11 % N	По N	9,1
	41% P_2O_5	По P	2,44
Нітрофоска	11% NPK	По N	9,1
		По P	8,92
		По K	9,23
	24% N	По N	4,17
Нітрофос	14% P_2O_5	По P	7,15

*азот (N), фосфор (P_2O_5), калій (K_2O)

Джерело: за інформацією ННЦ НААН України «Інститут аграрної економіки»

Здобувачі вищої освіти можуть використовувати інформацію таблиці 12 для проведення розрахунків з планування врожаїв. Здобувачам вищої освіти необхідно визначити:

- порівняти внесення добрив за видами;
- визначити взаємозв'язок із витратами на вирощування сільськогосподарських культур;
- обумовити взаємозв'язок із вирощуванням органічної, екологічно чистою, безпечною сільськогосподарською продукцією;
- дослідити вартість окремих видів добрив, визначити сукупні витрати на площу, яка підлягає обробці.

Таблиця 13 Норми висіву зернових та олійних культур

Культури	Норма висіву, кг/га
Пшениця озима	160-250
Жито озиме	140-190
Ячмінь озимий	200-240
Тритикале озиме	130-190
Пшениця яра	150-250
Ячмінь ярий	160-220
Горох:	
дрібнонасінні сорти	220-240

середньонасінні сорти	240-280
крупнонасінні сорти	280-340
Кукурудза	10-25
Вика посівна	100-130
Чина посівна:	
рядовий спосіб сівби	200-250
широкорядний спосіб сівби	150-200
Гречка звичайна:	
рядовий спосіб сівби	80-100
широкорядний спосіб сівби	50-70
Просо	18-26
Соняшник	4-8
Соя	80-130
Ріпак озимий	4-6
Ріпак ярий:	
рядовий спосіб сівби	6-8
широкорядний спосіб сівби	4-6

Джерело: за інформацією ННЦ НААН України «Інститут аграрної економіки»

Здобувачі вищої освіти можуть використовувати інформацію таблиці 13 для проведення розрахунків з планування врожаїв зернових й олійних культур. Здобувачам вищої освіти необхідно визначити:

- порівняти норми висіву зернових культур за видами;
- порівняти норми висіву олійних культур за видами;
- порівняти норми висіву зернових та олійних культур із фактичним рівнем;
- порівняти вартість насіння зернових та олійних культур за видами;
- визначити взаємозв'язок із витратами на виробництво окремих видів зернових й олійних культур;
- обумовити вплив дотримання норм висіву й вартості насіння на собівартість окремих видів зернових й олійних культур;
- обумовити вплив на безпечність продукції ГМО - насіння зернових й олійних культур.

Таблиця 14 Норми висіву насіння овочевих культур

Культури	Маса 1000 насінин, г	Норма висіву насіння, кг/га
Баклажан	2,8-3,5	0,7-0,8
Бурак столовий	10-25	12-16
Гарбуз	140-350	3-4
Горох	150-44	150-200
Диня	30-50	2-4
Кабачок і патисон	140-200	2-3
Кавун	50-140	2-4
Капуста: розсадна	3-5	0,5-0,7
безрозсадна	3-5	1-2
Квасоля	300-77	150-250
Кріп: не зелень	1,2-2,4	25-40
технічний	1,2-2,4	8-10
Кукурудза цукрова	120-350	22-25
Морква	1,3-1,5	6-8
Огірок	16-25	5-7
Пастернак	3-4	5-6

Перець	4-6	0,8-1,0
Петрушка	1-1,3	4-6
Томати: розсадний	2,8-3,3	0,4-0,5
безрозсадний	2,8-3,3	2,0-2,5
Редиска	8-10	14-15
Редька	7-8	4-6
Салат: головчастий	0,8-1,2	1,0-1,5
листяний	0,8-1,2	3,5-5,0
Цибуля ріпчаста: на сіянку	2,8-3,7	70-80
на ріпку	2,8-3,7	8-10
Цибуля-батун	2,4-2,6	12-14
Цибуля-порей	2,4-2,6	6-7

Джерело: за інформацією ННЦ НААН України «Інститут аграрної економіки»

Здобувачі вищої освіти можуть використовувати інформацію таблиці 14 для проведення розрахунків з планування врожаїв овочевих культур. Здобувачам вищої освіти необхідно визначити:

- порівняти норми висіву овочевих культур за видами;
- порівняти норми висіву овочевих культур із фактичним рівнем;
- порівняти вартість насіння овочевих культур за видами;
- визначити взаємозв'язок із витратами на виробництво окремих видів овочевих культур;
- обумовити вплив дотримання норм висіву й вартості насіння на собівартість окремих видів овочевих культур;
- обумовити вплив на безпечність продукції ГМО - насіння овочевих культур.

Таблиця 15 Норми висіву насіння інших культур

Культури	Норма висіву, кг/га
Алтея лікарська	8-10
Амі зубна	5-7
Буркун білий	13-16
Вайда фарбувальна	5-7
Валеріана лікарська	5-6
Вовчуг польовий	8-10
Гірчиця біла:	
у чистих посівах	12-16
у сумішках	4-5
Гісоп лікарський	8-10
Еспарцет виколистий	60
Живокіст шорсткий	6-7
Змієголовник молдавський	5-7
Конюшина біла	6-8
Коріандр посівний	12-16
Кормові боби	200
Лаванда колоскова	5-6
Люцерна посівна:	
у чистих посівах	12-15
широкорядний спосіб сівби	5-6
Мальва кучерява:	
у чистих посівах	4-5
у сумішках	2-2,5

Редька олійна	8-10
Резеда запашна	3-4
Цикорій	4
Шавлія лікарська	4-6
Чебрець звичайний	4-6
Буряк кормовий	8-12
Буряк цукровий	3-4
Картопля	3000

Джерело: за інформацією ННЦ НААН України «Інститут аграрної економіки»

Здобувачі вищої освіти можуть використовувати інформацію таблиці 15 для проведення розрахунків з планування врожаїв інших культур. Здобувачам вищої освіти необхідно визначити:

- порівняти норми висіву культур за видами;
- порівняти норми висіву культур із фактичним рівнем;
- порівняти вартість насіння культур за видами;
- визначити взаємозв'язок із витратами на виробництво окремих видів інших культур;
- обумовити вплив дотримання норм висіву й вартості насіння на собівартість окремих видів культур;
- обумовити вплив виробництва окремих видів культур на розвиток галузей національної економіки (косметична галузь, фармацевтична галузь тощо).

Таблиця 16 Норми садіння плодових та ягідних культур

Культура	Схема садіння, м	Період вступу в товарне плодоношення	Кількість садивного матеріалу на 1 га насаджень, шт.
Яблуня, груша	5x3	4	650-700
	4x2,5	4	1000
	4x2	3	1250
	4x1,25	3	2000
Вишня	6x4	4	400-450
Слива	6x4	5	400-450
Черешня	6x4	5	400-450
Абрикос	6x4	5	400-450
Персик	5x3	4	650-700
Суніця	0,8x0,2	1	62500
Малина	3x0,5	2	6700
Смородина	3x0,5	3	6700
Агрус	3x0,5	3	6700
Виноград	3x1,5	4	2200
	3x1,25	4	2700
	3x1	4	3300
Хміль	3x1	2	3300

Джерело: за інформацією ННЦ НААН України «Інститут аграрної економіки»

Здобувачі вищої освіти можуть використовувати інформацію таблиці 16 для проведення розрахунків з планування врожаїв плодових та ягідних культур.

Здобувачам вищої освіти необхідно визначити:

- технологічні особливості вирощування плодкових та ягідних культур;
- визначити необхідні обсяги посадкового матеріалу з урахуванням задіяних площ (запланованих площ під вирощування плодкових та ягідних культур);
- порівняти потребу у посадковому матеріалі між окремими видами плодкових культур;
- порівняти потребу у посадковому матеріалі між окремими видами ягідних культур;
- порівняти вартість посадкового матеріалу;
- визначити залежність між обсягами посадкового матеріалу із витратами на вирощування плодкових та ягідних культур;
- визначити можливості отримання доходу (виручки) від реалізації плодової та ягідної продукції з огляду на період вступу у товарне плодоношення.

Таблиця 17 Технічні характеристики, економічні показники та орієнтовані ціни у розрізі моделей тракторів

Модель трактора	Потужність номінальна кВт/к.с.	Питомі витрати палива, г/кВт год.	Витрати палива, люд.-год. при номінальній потужності	Продуктивність гідравлічного насосу, л/хв	Вантажо-підйомність задньої навіски, кг	Орієнтована ціна, євро
MTЗ 82.1 «Беларусь»	60/81	226	16,0	45	3200	13000,0
ХТЗ 17221-09	132,4/180	251,6	39,2	50	4500	40500,0
Deutz Fahr Agrottron X720	193/262	209	47,5	120	10500	125000,0
John Deere 8310R	228/310	266	71,4	227	8536	175000,0
Case Magnum 310	227/309	217	58,0	146/220	7244	160000,0
New Holland T8.330	209/284	238	58,5	161/274	9130	165000,0
Fendt 936 Vario	243/330	195	55,7	160/216	11500	185000,0

Таблиця 18 Технічні характеристики, економічні показники та орієнтовані ціни у розрізі моделей зернових комбайнів

Модель зернового комбайну	Потужність двигуна, к.с.	Ширина жатки, м	Барaban молотильний: ширина, мм/діаметр, мм/кількість бітерів, шт	Швидкість обертів барабана, об.хв. (стандарт/понижена)	Загальна площа сепарації, кв. м	Об'єм бункера, л/швидкість розвантаження, л/с	Довжина / ширина / висота (без жатки), мм	Вага (без жатки), кг	Орієнтовна вартість, євро
6090HTS Deutz Fahr (Німеччина)	310	5,4-7,2	1521/600/8	420-1250/210-625	9,7	9500 / 95	9240/3285/3990	11070	185000,00
CHALLENGER 647C (Італія)	276	5,4-7,6	1600/600/8	430-14310/-	9,06	8600 / 85	8700/3490/4000	11900	165000,00
John Deere T 660 (США)	350	6,7-10,7	1400/660/10	475-103/240-510 та 475-1030	8,76	11000 / 88	9000/3500-3800/4000	15290	240000,00
LEXION 650 (Claas, Німеччина)	341	6,7-9,2	1700/600/8	395-1150/166-483	9,85	10000 / 110	-	14800	280000,00
New Holland CX 60906 (Бельгія)	300	7,3	1560/607/8	400-1140	8,84	9300 / 100	8,76/3,50/3,99	11400	170000,00
КЗС-9-1 Славутич-5 (Україна)	225	6,0	1484/700/10	465-1013	7,64	6700 / 55	17560/3680/4000*	13300***	90000,00
ACROS 580 (Ростсільмаш, спільне підприємство)	300	5,0-6,0-7,0-9,0	1500/800/10	400-1045/180-490	7,53	9000 / 90	8600/3880/3940	13400	130000,00
КЗС-1218 ПАЛЕССЕ GS12 (Гомсільмаш, Білорусь)	330	6,0-7,0-9,2	1500/800/10	440-875	8,55	8000 / 90	10850/7600/4500**	16600****	110000,00

Джерело: за інформацією ННЦ НААН України «Інститут аграрної економіки»

Примітка: * з жаткою на візку.

** з жаткою у робочому положенні.

*** з жаткою 6 метрів.

**** з жаткою.

Вартість техніки може змінюватися. Прайси компаній, які займаються продажем техніки, можуть надати більш детальну інформацію щодо уточненої вартості різних видів техніки, обладнання та устаткування.

Здобувачі вищої освіти можуть використовувати інформацію таблиць 17, 18 для проведення розрахунків з планування витрат на купівлю, утримання й експлуатацію техніки, обладнання й устаткування. Здобувачам вищої освіти необхідно визначити:

- сформулювати технологічні відмінності моделей техніки;

- визначити можливі супутні витрати на купівлю імпортової техніки;
- визначити можливі витрати на доставку техніки;
- порівняти продуктивні характеристики техніки;
- порівняти вартісні характеристики техніки;
- обумовити можливості фінансового забезпечення оновлення техніки, використання лізингових операцій;
- визначити можливості отримання державних субвенцій за купівлю техніки вітчизняного виробництва.

Таблиця 19 Орієнтовна потреба у дизельному паливі та бензині за видами сільськогосподарської техніки*

Марка	Клас тяги	Потужність двигуна, к.с. (кВт)	Витрати пального, г/к.с. год. (г/кВт-год.)	Витрати пального, л/год.
Колісні трактори				
К-700	5	300/220	200/272	70,6
ХТЗ 17221	3	180/132	161,8/220	34,3
Т-150-К-09	3	180/132	185/252	39,2
ХТЗ-120	3	145/107	176,5/240	30,1
ХТЗ-16131	3	160/118	162/220	30,5
МТЗ-80	1,4	80/59	185/252	17,4
МТЗ 80.1/82.1	1,4	80/59	175/238	16,5
КІЙ - 14102	1,4	105/77	162/220	20,0
МТЗ-100	2	100/74	180,2/245	21,2
ЛТЗ-155	2	150/110	176,5/240	31,1
Беларус 3022	5	300/220	183/249	64,6
Беларус 1221	5	130/96	166/226	25,4
Беларус – 900/920	1,4	81/60	162/220	15,4
ЮМЗ-6АКЛ/6АКМ	1,4	60,5/45	175,8/239	12,5
ЮМЗ-8244.2М	1,4	80/59	172,8/235	16,3
ЮМЗ-8071	1,4	80/59	172,8/235	16,3
ЮМЗ-8080	1,4	83/61	168/228	16,4
ЮМЗ-10280	1,4	100/74	165/224	19,4
John Deere 8430	5	295/217	190/225	65,9
John Deere 8400	5	240/176,5	147/200	41,5
John Deere 8100	4	185/136	147/200	32,0
John Deere 7810	3	150/110	147/200	25,9
Massey Ferguson 9240	4	240/176	147/200	41,5
Massey Ferguson 4270	1,4	108/80	147/200	18,7
Massey Ferguson 6120	1,4	80/59	147/200	13,8
Massey Ferguson 7618	5	165/121	141/192	27,4
Massey Ferguson 8160	4	200/147	147/200	34,6
Massey Ferguson 8280	5	260/191	147/200	45,0
Трактори гусеничні				
ВТ-200	3	140/103	176,5/240	29,1
Т-150-05	3	150/110	185/252	32,6
Caterpillar 95	6	408/300	147/200	70,6
ХТЗ 181	5	190/140	162/220	36,2
Т-150-05-09-25-06	4	180/132	180/251,6	38,1
Беларус 2102	3	180/132	180/249	38,1
Міні-трактори				
ХТЗ 2511	0,6	27/20	180/245	5,7
ХТЗ 3512	0,6	35/25,7	180,2/258	7,4
Беларус-132Н	0,2	13/9,6	230/313	3,5

Беларус-622	0,9	42,6/31	242/329	12,1
Беларус-310/320	0,6	33,5/24,6	242/329	9,5
Junma-244E	0,4	24/17,6	202/275	5,7
ДТЗ 4240Н	0,4	24/17,6	182/248	5,1
ДТЗ 5404	0,6	40/29,4	183,9/250	8,7
DW 354	0,6	35/25,7	184/251	7,6
T 12	0,2	12/8,8	189/257	2,7
T 18	0,4	18/13,2	185/252	3,9
XINGTAI 304	0,6	30/22	200/272	7,1

Джерело: за інформацією ННЦ НААН України «Інститут аграрної економіки»

Здобувачі вищої освіти можуть використовувати інформацію таблиці 19 для проведення розрахунків з планування витрат на обслуговування рухомої техніки. Здобувачам вищої освіти необхідно визначити:

- сформулювати технологічні відмінності моделей тракторів;
- визначити відхилення щодо потужностей техніки;
- визначити відхилення щодо витрат на обслуговування техніки;
- порівняти продуктивні характеристики тракторів;
- порівняти переваги й недоліки використання колісних та гусеничних тракторів з економічної та екологічної точки зору;
- порівняти можливості використання міні-тракторів та звичайної рухомої техніки;
- обумовити можливості скорочення витрат на обслуговування техніки;
- визначити можливості оновлення технологій вирощування сільськогосподарських культур, вплив на витрати пального;
- визначити можливості використання техніки у інших видах діяльності, не лише основного виду (вирощування сільськогосподарських культур);
- визначити можливості оптимізації машино-тракторного парку з метою мінімізації витрат основного виду діяльності.

Таблиця 20 Орієнтовна потреба у пальному та продуктивність зернозбиральних комбайнів*

Марка	Продуктивність за годину роботи, т/год	Потужність двигуна, к.с.	Витрати пального, кг/т
Скіф 230А	11	235	3,2
Єнісей КЗС 960	12,4	220	3,5
Єнісей-1200-1НМ	9-10	145	3,76-5,2
КЗС-1 «Палессе»	10-11,5	180-200	2,41
Палессе-1218	18	330	2,6
Дон 1500	9,1	225	2,65
Дон 2600	16	280	2,3
Ліда 1300	11,3	184/250	3,3
CASE - 2366	10,2	240	2,8
VESTERN-8570	11,3	240	2,98
John Deer 9500	13,6	251	2,7
John Deer 22066	10,4	270	1,72

Джерело: за інформацією ННЦ НААН України «Інститут аграрної економіки»

Здобувачі вищої освіти можуть використовувати інформацію таблиці 20 для проведення розрахунків з планування витрат на обслуговування зернозбиральної техніки. Здобувачам вищої освіти необхідно визначити:

- сформуувати технологічні відмінності моделей комбайнів;
- визначити відхилення щодо потужності моделей комбайнів;
- визначити відхилення щодо витрат на обслуговування комбайнів;
- порівняти продуктивні характеристики комбайнів;
- порівняти переваги й недоліки використання міні-комбайнів;
- обумовити можливості скорочення витрат на обслуговування зернозбиральної техніки;
- визначити можливості оновлення технологій вирощування сільськогосподарських культур, вплив на витрати пального під час збирання врожаю;
- визначити можливості оптимізації машино-тракторного парку з метою мінімізації витрат основного виду діяльності.

Таблиця 21 Орієнтовна потреба у пальному для вантажних автомобілів*

Марка	Витрати пального, кг/100 км
ГАЗ-3307	24,5
ГАЗ-4301, 4306	18,0Д
ГАЗ-52, 52А, 52-01, 52-03, 52-04, 52-05	22,0
ГАЗ-53, 53А	25,0
ГАЗ-53-19	37,0
ЗІЛ-130, 130А1, 130Г, 130ГУ, 130С, 130-76, 130Г-76, 130ГУ-76, 130-80, 130Г-80, 130ГУ-80	31,0
ЗІЛ-138	42,0
ЗІЛ-431410, 431411, 431412, 431416, 431417, 431450, 431510, 431516	31,0
ЗІЛ-43317	27,0Д
КамАЗ-5320	25,0Д
ГАЗ-САЗ-3507	30,0
ГАЗ-САЗ-4509	23,5Д
ЗІЛ-ММЗ-4502	22,0Д
МАЗ-5551	29,5Д

Джерело: за інформацією ННЦ НААН України «Інститут аграрної економіки»

Примітка до таблиць 19, 20, 21: потребу у паливо-мастильних матеріалах визначають, виходячи з обсягу робіт тракторів, комбайнів, автомобілів та інших самохідних машин, витрат на обкатку машин, ремонт і технічне обслуговування, на переїзди та інші виробничі цілі. Потребу у дизельному паливі на виконання планового обсягу робіт розраховують множенням обсягів механізованих робіт (тракторно-польових, тракторно-транспортних, автомобільно-транспортних, збиральних, стаціонарних) на норми витрат пального на одиницю робіт. Норми витрат дизпалива на тракторно-польові та транспортні роботи за видами робіт і складом агрегатів відповідно до технологічних карт встановлюють за збірками норм виробітку і витрат пального з урахуванням забезпечення зниження питомих норм витрат відповідно до запланованих завдань. Витрати пального на тракторно-польові роботи розраховують на фізичний гектар, а на тракторно-транспортні – на 1т/км. Потреба у паливно-мастильних матеріалах для тракторних робіт визначають з використанням планових середніх витрат палива на умовний гектар.

Середню норму витрат пального на умовний гектар на тракторно-польові роботи встановлюють діленням загальних його витрат за усіма видами культур на загальний обсяг робіт в умовних гектарах. Загальний обсяг робіт в умовах гектарах визначають множенням обсягу робіт у фізичних одиницях на перевідний коефіцієнт.

Обсяг робіт в умовах гектарах на транспортних роботах за видами робіт визначають множенням кількості тонно-кілометрів на відповідний перевідний коефіцієнт (залежно від класу вантажу, групи дорожніх умов, відстані перевезення і способу проведення вантажно-розвантажувальних робіт).

Потребу у пальному для роботи вантажного автотранспорту, включаючи автоцистерни, розраховують виходячи з обсягів перевезень в тонно-кілометрах й встановленої норми на 1т/м.

Здобувачі вищої освіти можуть використовувати інформацію таблиці 21 для проведення розрахунків з планування витрат на обслуговування рухомої техніки - автомобілів. Здобувачам вищої освіти необхідно визначити:

- сформулювати технологічні відмінності моделей автомобілів;
- визначити можливості використання автомобілів у діяльності підприємства;
- обумовити логістичні можливості підприємства;
- визначити відхилення щодо витрат на обслуговування автомобілів;
- порівняти продуктивні характеристики автомобілів;
- порівняти переваги й недоліки використання орендованих авто;
- обумовити можливості скорочення витрат на обслуговування автомобілів;
- визначити можливості оновлення парку рухомої техніки, у тому числі через лізинг;
- визначити можливості оптимізації машино-тракторного парку з метою мінімізації витрат основного виду діяльності, використання автомобілів для виконання робіт та послуг стороннім організаціям;
- провести порівняння з нормативними значеннями фактичних витрат пального за видами техніки.

Таблиця 22 Перевідні коефіцієнти показників використання традиційних та нетрадиційних паливо-енергетичних ресурсів в умовне паливо

Довідкова інформація

Показники	Показники в у.п.
1 млн. кВт.год.	0,351 тисяч тонн умовного палива
1 млн. м ³ газу	1,16 тисяч тонн у.п.
1 тис.Гкал	0,143 тисяч тонн у.п.
1 тис.т. вугілля	0,75 тисяч тонн у.п.
1 тис.т. нафтопродуктів	1,45 тисяч тонн у.п.
1 тис. м ³ дров	0,34 тисяч тонн у.п.

Джерело: за інформацією ННЦ НААН України «Інститут аграрної економіки»

Примітка до таблиць 19, 20, 21: Співвідношення кВт та кінської сили тракторів – 1 кВт дорівнює 1,3596 к.с. при обчисленні потужності двигуна;
1 к.с. дорівнює 0,7355 при обчисленні потужності двигуна
кВт = к.с. * 1,3596.

Таблиця 23 Класифікація кодів з тарифікації окремих видів робіт за ознакою належності

Довідкова інформація

Види робіт	Значення коду за ознакою належності до видів робіт	Коефіцієнти співвідношення тарифних розрядів до робітника 1 розряду за ознакою складності видів робіт
Ручні роботи у рослинництві	01	1,0
Ручні роботи у тваринництві	02	1,16
Механізовані роботи у рослинництві	03	1,17/1,29/1,42
Механізовані роботи з гідромеліорації	04	1,17/1,29/1,42
Механізовані роботи у тваринництві	05	1,17
Механізовані земляні і дорожні роботи	06	1,17/1,29/1,42
Механізовані вантажно-розвантажувальні роботи	07	1,06
Транспортні роботи, які виконуються тракторними агрегатами	08	1,06

Джерело: за інформацією ННЦ НААН України «Інститут аграрної економіки»

Примітка: для кожної роботи (трудої операції) присвоюється класифікаційний код за відповідною класифікацією кодів з тарифікації робіт для використання його в ієрархічній побудові класифікації трудових процесів у галузях сільського господарства, використання при визначенні нормативної собівартості. В основі класифікації покладено групування робіт за галузями, підгалузями та у межах окремих галузей за видами виконуваних робіт з урахуванням складності груп робіт за відповідними коефіцієнтами, які визначаються відповідними угодами (трудовими угодами), складністю робіт у кожній групі, що оцінюється тарифними розрядами робіт 1-6. Класифікація може використовуватися на підприємствах при визначенні фонду оплати праці на вирощування окремих видів сільськогосподарських культур, виробництві продукції тваринництва та у цілому за галузями й підприємству.

Таблиця 24 Коди за ознакою належності до тарифного розряду роботи

Довідкова інформація

Тарифні розряди робіт	Значення коду за ознакою належності до тарифного розряду роботи (V)
I	1
II	2
III	3
IV	4
V	5
VI	6

Джерело: за інформацією ННЦ НААН України «Інститут аграрної економіки»

Примітка: загальна формула коду тарифікації робіт матиме значення XXV. При класифікації конкретних робіт до коду, який визначає вид робіт, додається значення тарифного розряду роботи. Тризначне число, наприклад – 013, 025, 035 – складатиме код тарифного розряду конкурентної роботи (трудої операції) і дає посилання на вартісне значення 1 люд.-год. Для побудови математичної моделі при визначенні нормативної собівартості класифікаційний код позначають символом КК.

Таблиця 25 Вартісні значення класифікаційних кодів (КК1 – ККн), грн

Довідкова інформація

Види робіт	Значення коду за видами робіт (XX)	Значення кодів за розрядами робіт (V)					
		1	2	3	4	5	6
Ручні роботи у рослинництві (КК1-КК6)	01	19,18	20,91	23,02	25,89	29,73	34,52
Ручні роботи у тваринництві (КК7-КК12)	02	22,25	24,25	26,70	30,04	34,49	40,05
Механізовані роботи у рослинництві (КК13-КК18)	03	24,74	26,97	29,69	33,40	38,35	44,53
Механізовані роботи з гідромеліорації (КК19-КК24)	04	24,74	26,97	29,69	33,40	38,35	44,53
Механізовані роботи у тваринництві (КК25-КК30)	05	22,44	24,46	26,93	30,29	34,78	40,39
Механізовані земляні і дорожні роботи (КК 31-КК36)	06	22,44	24,46	26,93	30,29	34,78	40,39
Механізовані вантажно-розвантажувальні роботи (КК 37-КК42)	07	20,33	22,16	24,40	27,44	31,51	36,59
Транспортні роботи, які виконуються тракторними агрегатами (КК43-КК48)	08	20,33	22,16	24,40	27,44	31,51	36,59

Джерело: за інформацією ННЦ НААН України «Інститут аграрної економіки»

Примітка: оранка ґрунту трактором МТЗ-102 тарифікується 5 розрядом тарифної сітки за групою робіт «Механізовані роботи у рослинництві», код якої 03. Класифікаційний код тарифікації цією роботи матиме значення 035. Відповідно до тарифної сітки для робітників сільськогосподарських підприємств вартість 1 люд.-год. за значенням цього коду буде становити 38,35 гривень.

Довідкова інформація: залежно від тривалості робочого тижня норма робочого часу на рік становить при 40-годинному робочому тижні – 2004 години, при 39-годинному робочому тижні – 1957,8 годин, при 38,5-годинному робочому тижні – 1932,7 годин, при 36-годинному тижні – 1807,2 годин, при 33-годинному робочому тижні – 1656,6 годин, при 30-годинному робочому тижні – 1506,0 годин, при 25-годинному тижні – 1255 годин, при 24-годинному робочому тижні – 1204,8 годин, при 20-годинному робочому тижні – 1004 годин, при 18-годинному робочому тижні – 903,6 годин.

При встановленні меншої норми тривалості робочого часу оплата праці має провадитися за повною тарифною ставкою, повним окладом. Умови передбачаються трудовим договором (угодою).

Оплата праці на сільськогосподарських підприємствах провадиться відповідно до тарифних ставок. Основі оплати праці робітників на ручних роботах або робота тракториста-машиніста на

механізованих роботах встановлюється за якісно виконану норму продуктивності відповідно до тарифікації робіт, яка належить до певного розряду, з огляду на тарифні ставки.

Таблиця 26 Гарантовані розміри годинних тарифних ставок та коефіцієнти міжрозрядних співвідношень

Показники	Розряди робіт						Коефіцієнти співвідношення мінімальних гарантованих розмірів тарифних ставок робіт і розряду
	I	II	III	IV	V	VI	
Коефіцієнти між розрядних співвідношень	1,00	1,09	1,20	1,35	1,55	1,80	-
На ручних роботах у рослинництві	19,18	20,91	23,02	25,89	29,73	34,52	1,00
На ручних роботах у тваринництві	22,25	24,25	26,70	30,04	34,49	40,05	1,16
Трактористи-машиністи:							
I група	22,44	24,46	26,93	30,29	34,78	40,39	1,17
II група	24,74	26,97	29,69	33,40	38,35	44,53	1,29
III група	27,24	29,69	32,69	36,77	42,22	49,03	1,42

Джерело: за інформацією ННЦ НААН України «Інститут аграрної економіки»

Примітка: годинні тарифні ставки робітників розраховані виходячи з норми тривалості робочого часу 166,83 години на місяць при 40-годинному робочому тижні.

Приклад розрахунку годинної тарифної ставки робітника I розряду на ручних роботах у рослинництві за мінімальної заробітної плати на рівні встановленому чинним законодавством з 01 січня 2020 року – 4723,00 грн. (Відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік»), показник коригується з огляду на зміни у законодавстві:

$4723,0/166,83 = 28,31$ грн.

трактористи-машиністи I групи $28,31 * 1,17 = 33,12$ грн;

II групи $28,31 * 1,29 = 36,52$ грн;

III групи $28,31 * 1,42 = 40,20$ грн.

Тарифні ставки робітників інших розрядів визначаються з урахуванням між розрядних тарифних коефіцієнтів. За умови зміни мінімальної заробітної плати здійснюють аналогічні розрахунки годинних тарифних ставок у розрізі категорій працівників та за розрядами робіт.

Здобувачі вищої освіти можуть використовувати інформацію таблиці 26 для проведення розрахунків з планування витрат на оплату праці робітників основного виду діяльності. Здобувачам вищої освіти необхідно визначити:

- обумовити, які основні чинники здійснюють вплив на формування фонду оплати праці;
- розрахувати оплату праці робітників (за день, за тиждень, за місяць) за видами робіт за умови, що робочий день становить 8,0 годин;
- визначити основні напрями оптимізації витрат на оплату праці, зв'язок із продуктивністю праці робітників на окремих видах робіт.

Примітка: доплати до тарифних ставок проводяться за роботу у важких та шкідливих умовах праці у розмірі 4,8-12,0% від тарифної ставки (приготування, навантаження, розвантаження та застосування пестицидів при обробці насіння, рослин, приміщень, а також місткостей, транспортних засобів, обслуговування і ремонт машин, механізмів та устаткування при приготування пестицидів). Підвищена оплата праці може бути передбачена при збиранні врожаю у оптимальні строки і без втрат.

Таблиця 27 Додаткова оплата праці при збиранні врожаю, у відсотках від тарифної ставки

Культури	Доплата за збирання врожаю			
	трактористи-машиністи		працівники ручної праці	
	перші 10 днів	інші дні	перші 10 днів	інші дні
Зернові, зернобобові	60	30	15	15
Кукурудза на зерно і силос, соняшник, картопля, заготівля кормів I та II класу	60	30	15	15
Інші кормові культури нижче II класу	30	15	15	15
Фабричні цукрові буряки	50	-	15	-
Після збирання 30,0% площі, але не раніше 20 вересня	60	-	25	-

Джерело: за інформацією ННЦ НААН України «Інститут аграрної економіки»

Здобувачі вищої освіти можуть використовувати інформацію таблиці 27 для проведення розрахунків з планування витрат на оплату праці робітників основного виду діяльності. Здобувачам вищої освіти необхідно визначити:

- обумовити, які основні мотиваційні чинники здійснюють вплив на продуктивність праці робітників, яким є вплив технологічного оснащення виробництва;
- розрахувати рівень можливих доплат робітникам при збиранні різних видів культур;
- визначити основні напрями оптимізації витрат на оплату праці, зв'язок із продуктивністю праці робітників, можливості збільшення додаткового фонду оплати праці.

Довідкова інформація: з метою формування кадрового складу і визначення функціональних обов'язків працівників підприємства необхідно керуватися Довідником кваліфікаційних характеристик професій працівників. Довідник є нормативним документом, обов'язковим з питань управління персоналом на підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності та видів діяльності. Довідник використовується з метою:

- розроблення посадових інструкцій працівників, які закріплюють їхні обов'язки, права та відповідальність;
- складання положень про структурні підрозділи, які визначають їхню роль та місце у системі управління підприємством (установою, організацією);
- ведення документації про укладання трудового договору (прийняття на роботу), професійне просування, переведення на іншу роботу, відсторонення від роботи, припинення і розірвання трудового договору;
- присвоєння і підвищення категорій за посадою відповідно до оволодіння особою повним обсягом знань та робіт за результатами кваліфікаційної атестації тощо.

Довідник використовують як базовий елемент організації оплати праці поряд зі схемами посадових окладів, коефіцієнтами, які утворюють тарифну систему оплати праці. Тарифікаційні

процедури встановлюються і регулюються чинним законодавством, відповідними договорами (угодами) на локальному рівні. Довідник визначає перелік основних робіт, які властиві тій чи іншій посаді, забезпечує єдність у визначенні кваліфікаційних вимог щодо певних посад.

Таблиця 28 Рекомендовані годинні тарифні ставки

Довідкова інформація

Працівники	Тарифні розряди	Тарифна ставка за людино-годину
Трактористи-машиністи II група	I	24,74
	II	26,97
	III	29,69
	IV	33,40
	V	38,35
	VI	44,53
Інші працівники	I	19,18
	II	20,91
	III	23,02
	IV	25,89
	V	29,73
	VI	34,52
	Агроном	47,74
	Водій 2 класу	34,62

Джерело: за інформацією ННЦ НААН України «Інститут аграрної економіки»

Довідкова інформація: з метою підготовки зведеної інформації по підприємству (установі, організації) використовується ряд показників, які характеризують чисельність працівників (податкова, статистична, фінансова звітність, інформація управлінського аналізу):

- ОКШП — облікова кількість штатних працівників;
- СКШП — середньооблікова кількість штатних працівників;
- СКР — середня кількість працівників;
- СКПЕПЗ — середня кількість працівників в еквіваленті повної зайнятості.

При розрахунку ОКШП за кожний календарний день враховуються усі працівники за основним місцем роботи, які фактично працювали в цей день, а також ті, хто не вийшов на роботу з якихось причин (хвороба, щорічна відпустка, відпустка через вагітність та пологи, прогул тощо). Як одна одиниця обліковуються: працівник, який працює у режимі повного робочого часу, працівник, який працює у режимі неповного робочого часу, працівник, який отримує більше (менше) однієї ставки, надомний працівник. Внутрішні сумісники обліковуються один раз за основним місцем роботи як одна особа. Звільнені працівники не враховуються у розрахунку показника у день їхнього звільнення, не зважаючи, що він є останнім робочим днем. У розрахунок показника не враховуються зовнішні сумісники та особи, які працюють за договорами цивільно-правового характеру.

СКШП розраховується на основі показника ОКШП, враховує також штатних працівників. Показник характеризує кількість штатних працівників за певний період (місяць, квартал, рік). На відміну від розрахунку ОКШП, при розрахунку показника СКШП не враховуються наступні категорії працівників, які

перебувають у відпустці через вагітність та пологи, перебувають у відпустці по догляду за дитиною до 3-х років (6-ти років за медичним висновком). Розрахунок СКШП за місяць здійснюється шляхом ділення суми ОКШП за кожен день звітного місяця (включаючи вихідні та святкові дні) на число календарних днів у цьому місяці) ОКШП у неробочій день (вихідний або святковий) береться на рівні останнього робочого дня перед ним. Розрахунок СКШП за звітний квартал, півріччя, рік здійснюється шляхом сумування показників СКШП за відповідні місяці періоду з наступним ділення цієї суми відповідно на 3,6 або 12 місяців.

СКР враховує як штатних працівників, так і зовнішніх сумісників та осіб, які виконують роботи (надають послуги) за договорами цивільно-правового характеру (окрім приватних підприємців). Показник СКР розраховується як сума трьох показників: СКШП, СКЗС (середньої кількості зовнішніх сумісників), СКЦП (середньої кількості працюючих за договорами цивільно-правового характеру, тобто осіб, з якими укладено договори підряду і договори щодо надання послуг). Порядок розрахунку СКШП представлено вище. СКЗС розраховується діленням кількості зовнішніх сумісників за кожен день роботи відповідно до укладеного трудового договору (включаючи стоякові і неробочі дні) на кількість календарних днів місяця. Такі особи враховуються як цілі одиниці незалежно від того на повній чи неповній ставці вони працюють. Для визначення СКЦП кількість осіб, які працюють за договорами цивільно-правового характеру, за кожен день ділиться на кількість календарних днів місяця. Такі особи враховуються як цілі одиниці протягом терміну дії договору з ними (незалежно від того, коли фактично виконувалися роботи або надавалися послуги).

Якщо штатний працівник уклав з підприємством договір цивільно-правового характеру, то він у показнику СКЦП не враховується (враховується у складі СКШП), аналогічно і внутрішні сумісники не враховуються у показники СКЗС (враховується у складі СКШП), до працюючих за договорами ЦПХ для розрахунку СКЦП не належать фізичні особи-підприємці, з якими було укладено такі договори.

СКПЕПЗ є показником, що характеризує умовну кількість працівників, яких було б достатньо для виконання фактичного обсягу роботи всіх працівників протягом повного робочого дня. Виходячи з встановленої його тривалості відповідно до чинного законодавства. У даному показнику враховується оплачений робочий час (як відпрацьований, так і невідпрацьований), виражений у людино-годинах щодо всього персоналу, який залучався до роботи у звітному періоді. В облік беруться як штатні працівники, так і зовнішні сумісники, а також особи, які працюють за договорами цивільно-правового характеру, яким за дні звітного періоду нарахували доходи. Для розрахунку СКПЕПЗ потрібно окремо прорахувати кількість усіх працівників за усіма категоріями в еквіваленті повної зайнятості, враховуючи порядок її визначення для різних категорій працівників.

При розрахунку СКПЕПЗ та СКР спочатку кількість працівників округлюють до цілих одиниць по кожній категорії, а потім ці показники підсумовують. При округленні результатів розрахунку кількості працівників діє правило «парної цифри». Округлюються цифри поступово справа наліво: якщо

остання значуща цифра менша або дорівнює «4», вона відкидається, якщо – більше або дорівнює «6», найближча значуща цифра збільшується на одиницю. Якщо остання значуща цифра «5», найближча зліва від неї цифра збільшується на одиницю, якщо вона не парна, а парна залишається без змін.

Таблиця 29 Порядок розрахунку СКПЕПЗ для різних категорій працівників підприємства

Категорія працівників	Порядок розрахунку СКПЕПЗ
Штатні працівники (окрім надомників)	Загальна кількість людино-годин (відпрацьованих і невідпрацьованих), за які зроблено нарахування до фонду оплати праці (ФОП), ділиться на табельний фонд робочого часу (ТФ). Розрахунок здійснюється за кожною категорією працівників, яким законодавством встановлена різна тривалість робочого тижня. Встановлена законодавчо тривалість робочого тижня – 40 годин. Скорочена тривалість робочого тижня (для працівників віком до 18 років, працівників, які зайняті на роботі у шкідливих умовах) – 36 годин. Години, відпрацьовані працівниками понад нормовано, не враховуються в оплаченому робочому часі.
Надомники: учні, слухачі, які проходять практичну підготовку в умовах виробництва (на підприємстві)	Нарахована заробітна плата таких працівників ділиться на середньомісячну заробітну плату одного штатного працівника (СЗШП). СЗШП розраховується діленням суми нарахованої заробітної плати штатним працівникам на СКШП.
Зовнішні та внутрішні сумісники	Розрахунок аналогічний тому, що за штатними працівниками — оплачені сумісникам людино-години діляться на табельний фонд робочого часу (ТФ) таких працівників.
Особи, які виконують роботу за договорами цивільно-правового характеру, особи, які переведені на роботу з інших підприємств	Розрахунок такий, як й по показнику СКЦП для СКР: такі особи враховуються за кожен день як цілі одиниці протягом строку дії договору. Отриманий результат ділиться на кількість календарних днів у місяці. Якщо така особа одночасно є штатним працівником, то вона враховується двічі (як штатний, і за договором цивільно-правового характеру).

Джерело: за інформацією ННЦ НААН України «Інститут аграрної економіки»

Здобувачі вищої освіти можуть використовувати інформацію таблиці 29 для проведення розрахунку:

- середньої кількості працівників в еквіваленті повної зайнятості;
- провести оцінку фонду оплати праці;
- проаналізувати структуру основного й додаткового фонду оплати праці;
- оцінити можливості робітників за трудовою угодою отримувати надбавки й доплати до основної заробітної плати;
- визначити напрями оптимізації витрат на оплату праці;
- визначити основні мотиваційні складові для робітників, оцінити рівень корпоративної культури підприємства (установи, організації).

Таблиця 30 Перелік та розміри доплат та надбавок до тарифних ставок і посадових окладів працівників підприємств та організацій

Довідкова інформація

Найменування доплат і надбавок	Розміри доплат і надбавок
Доплати	
За суміщення професій, посад	Доплати одному працівнику максимальними розмірами не обмежуються і визначаються наявністю одержаної економії за тарифними ставками і посадовими окладами суміщуваних посад з урахуванням обсягів додатково виконуваних робіт.
За розширення зони обслуговування або збільшення обсягу роботи	Доплати одному працівнику максимальними розмірами не обмежуються і визначаються одержаною економією за тарифними ставками і посадовими окладами, за наявності вакансій у штатному розписі з урахуванням обсягів додатково виконуваних робіт.
За виконання обов'язків тимчасово відсутнього працівника	До 100% тарифної ставки (окладу) відсутнього працівника, з урахуванням обсягів додатково виконуваних робіт.
За роботу у важких і шкідливих, особливо важких, особливо шкідливих умовах праці	За роботу у важких і шкідливих умовах праці – 4,8 та 12,0%, за роботу в особливо важких і особливо шкідливих умовах праці – 16,0%, 20,0% та 24,0% тарифної ставки (окладу).
За інтенсивність праці робітників	12,0% тарифної ставки (окладу)
За роботу у вечірній час з 18 до 22 годин (при багатозмінному режимі роботи)	20,0% годинної тарифної ставки (окладу, посадового окладу) за кожну годину роботи у вечірню зміну.
За роботу у нічний час	40,0% годинної тарифної ставки (посадового окладу) за кожну годину роботи у нічний час.
За керівництво бригадою (бригадиру, не звільненому від основної роботи)	З чисельністю робітників: до 10 осіб – 15,0% 11-20 осіб – 25,0% понад 25 осіб – 40,0% тарифної ставки; ланковим, якщо чисельність ланки перевищує 5 осіб, встановлюється доплата у розмірі 50,0% відповідної доплати бригадиру.
За ненормований робочий день для водіїв легкових автомобілів	25,0% місячної тарифної ставки (окладу)
На період освоєння нових норм трудових витрат	Підвищення відрядних розцінок на 20,0%, підвищення тарифних ставок на 10,0%.
За науковий ступінь кандидата, доктора наук	Відповідно 15,0% і 20,0% (посадового окладу). Доплати проводяться у разі, коли діяльність працівника за профілем збігається за напрямом наукової діяльності - дисертації.
За почесне звання «заслужений» або спортивне звання	20,0% (посадового окладу, тарифної ставки). Доплати проводяться у разі, коли діяльність працівника за профілем збігається з почесним або спортивним званням.
За відзнаку Міністерства	15,0% посадового окладу (тарифної ставки).

Надбавки	
За високу професійну майстерність	Диференційовані надбавки до тарифних ставок робітників: III розряду – 12,0% IV розряду – 16,0% V розряду – 20,0% VI і більш високих розрядів – 24,0 відсотки.
За класність водіям вантажних і легкових автомобілів, автобусів	I класу – 25,0% II класу – 10,0% від установленної тарифної ставки (окладу) зі відпрацьований водієм час.
За класність трактористам-машиністам	I класу – 20,0% II класу – 10,0% від установленної тарифної ставки (окладу) зі відпрацьований на механізованих роботах трактористом-машиністом час.
За інтенсивність праці, особливий характер роботи або за високі досягнення у праці	До 50,0% посадового окладу.
За виконання особливо важливої роботи (на період її виконання)	До 50,0% посадового окладу.

Джерело: за інформацією ННЦ НААН України «Інститут аграрної економіки»

Примітка: зазначені доплати і надбавки встановлюється для працівників госпрозрахункових підприємств.

В установах і організаціях, які фінансуються з бюджету, перелік і розміри зазначених доплат і надбавок встановлюються Кабінетом Міністрів України за погодженням із відповідними профспілковими комітетами.

Орієнтовний перелік посад та професій працівників з ненормованим робочим днем на підприємствах і в організаціях аграрного сектора: керівники та їхні заступники, головні бухгалтери та їхні заступники, начальники, майстри, завідувачі та інші керівники структурних підрозділів, цехів, відділів, дільниць, виробництв, ферм та їхні заступники, головні інженери, головні економісти, головні технологи, головні енергетики, головні механіки, головні агрономи, головні зоотехніки, головні ветеринарні лікарі, головні лісничі, головні винороби, провідні інженери усіх спеціальностей, провідні економісти, провідні агрономи, провідні зоотехніки, провідні конструктори, провідні бухгалтери, бухгалтери-ревізори, інженери усіх спеціальностей, метрологи, економісти, юрисконсульти, мікробіологи, ветеринарні лікарі, токсикологи, майстри дільниць, завідувачі відділів, працівники сільського господарства, робочий час яких за характером роботи поділяється на частини невизначеної тривалості, водії легкових автомобілів.

З метою прогнозування витрат основного виду діяльності сільськогосподарських підприємств необхідно здійснювати розрахунок нормативної собівартості на мінімальної ціни одиниці продукції з урахуванням рівня виходу продукції з одиниці площі (врожайність). Приклад розрахунку наведено у таблицях 31, 32.

Прогнозування витрат є обов'язковою умовою аналітичної оцінки діяльності підприємства, видів діяльності, окремих його підрозділів. Прогнозування витрат діяльності дозволяє провести оцінку можливостей підприємства, виявити потенційні напрями оптимізації витрат, підвищення ціни реалізації тощо.

Таблиця 31 Нормативна собівартість та мінімальна ціна 1 тонн пшениці за рівня врожайності 45,4 ц/га

Елементи витрат	Розрахунок	
	Витрати у розрахунку на 1 тону, грн	Питома вага витрат на виробництво, %
Оплата праці (пряма та непряма)	154,20	7,6
Відрахування на соціальні заходи	57,40	2,8
Насіння	203,20	10,0
Мінеральні добрива	573,80	28,3
Органічні добрива	18,80	0,9
Засоби захисту рослин	307,00	15,1
Паливо-мастильні матеріали	233,90	11,5
Електроенергія	6,40	0,3
Амортизація	164,20	8,1
Поточний ремонт основних засобів	65,70	3,2
Оплата за оренду земельних ділянок або часто (паїв)	193,90	9,6
Інші матеріальні витрати	48,10	2,4
Оплата на користування позичками банків	-	0,0
Страхові платежі	-	0,0
Витрати на виробництво, разом	2026,50	100,0
Витрати на збут	330,30	x
Собівартість товарної продукції у заліковій вазі	2356,80	x
Мінімальна ціна, яка забезпечує 5,0% рентабельності продукції	2474,60	x

Джерело: за інформацією ННЦ НААН України «Інститут аграрної економіки»

Здобувачі вищої освіти можуть використовувати інформацію таблиць 31, 32 для проведення розрахунку нормативної собівартості окремих видів сільськогосподарської продукції з огляду на визначену структуру витрат (питома вага витрат) на виробництво.

Розрахувати:

- нормативну собівартість окремого виду сільськогосподарської продукції;
- визначити основне коло чинників впливу на формування собівартості продукції за видами;
- визначити вплив техніко-технологічних чинників на формування собівартості продукції за видами;
- визначити вплив природно-кліматичних чинників на формування собівартості продукції за видами;
- проаналізувати елементи витрат, оцінити вплив чинників (пріоритетний вплив);
- провести порівняння собівартості товарної продукції та мінімальної ціни реалізації з метою гарантування рентабельності продукції за видами;
- обумовити основні напрями оптимізації витрат основного виду діяльності.

Таблиця 32 Нормативна собівартість та мінімальна ціна 1 тонн жита за рівня врожайності 29,6 ц/га

Елементи витрат	Розрахунок	
	Витрати у розрахунку на 1 тонну, грн	Питома вага витрат на виробництво, %
Оплата праці (пряма та непряма)	168,30	9,0
Відрахування на соціальні заходи	62,60	3,4
Насіння	198,30	10,6
Мінеральні добрива	439,60	23,5
Органічні добрива	-	0,0
Засоби захисту рослин	344,10	18,4
Паливо-мастильні матеріали	156,80	8,4
Електроенергія	4,10	0,2
Амортизація	164,10	8,8
Поточний ремонт основних засобів	65,60	3,5
Оплата за оренду земельних ділянок або часто (паїв)	214,60	11,5
Інші матеріальні витрати	49,30	2,6
Оплата на користування позичками банків	-	0,0
Страхові платежі	-	0,0
Витрати на виробництво, разом	1867,50	100,0
Витрати на збут	163,10	x
Собівартість товарної продукції у заліковій вазі	2030,60	x
Мінімальна ціна, яка забезпечує 5,0% рентабельності продукції	2132,20	x

Джерело: за інформацією ННЦ НААН України «Інститут аграрної економіки»

З метою прогнозування діяльності підприємства доцільно проводити розрахунок точки беззбитковості виробництва. Для оцінки використовують графічний та математичний способи визначення показника. Доцільно визначати – за якого обсягу реалізації того чи іншого виду продукції (обсягу продажу) досягається беззбитковість виробництва або нульова рентабельність. Такий обсяг реалізації (продажу) називають критичним, оскільки за його зменшення підприємство починає отримувати збитки. **Важливо використовувати достовірну інформацію з метою упередження прогнозів, які не нададуть підприємству приймати оптимальні (дієві) управлінські рішення.** За умови збільшення продажу над його критичним обсягом забезпечується прибутковість діяльності. Доцільно усвідомлювати, наскільки потрібно збільшити обсяг виробництва і реалізації продукції, щоб одержати бажану (заплановану) суму прибутку, та як вплине на розмір прибутку зміна витрат виробництва, які можуть бути скориговані. З метою отримання достовірної інформації щодо беззбитковості виробництва, важливо правильно побудувати шкалу доходу (виручки) від реалізації та витрат на виробництво з метою їхнього порівняння.

Примітка: графічне відображення повинно відбуватися за умови, що на осі абсцис через рівні інтервал відкладається врожайність, потім проводиться лінія доходу (виручки) від реалізації - ОС. Потім є можливість відкласти шкалу доходу (виручки) від реалізації і витрат на виробництво. Для цього з кожного інтервалу врожайності проводиться перпендикуляр на лінію ОС і з одержаної точки проводиться лінія на вісь ігреків, паралельна лінії іксів. Після побудови шкали відкладається лінія постійних витрат паралельно лінії абсцис. Наноситься лінія сукупних витрат (постійні + змінні витрати). Знаходять на шкалі суму і з цієї точки уявно проводять

лінію, яка паралельна лінії іксів. Знайдені точки з'єднують. З точки перетину проводиться перпендикуляр на лінію абсцис, що вказує на критичний рівень врожайності, за якого досягається беззбитковість виробництва. За допомогою графічного відображення існує можливість аналізувати параметри галузі (дохід (виручку) від реалізації, прибуток від реалізації, суму змінних витрат, сукупні витрати) за різних рівнів врожайності. За умови, що змінюється величина постійних витрат у розрахунку на гектар посівів або є сума змінних витрат на одиницю продукції (1ц), слід будувати нові графіки стосовно змінених параметрів, проводити оцінки рівня беззбитковості виробництва.

Здобувачі вищої освіти можуть використовувати інформацію для побудови графічного відображення критичної точки врожайності, за якої досягається беззбитковість виробництва. Умовою – є достовірний поділ витрат на постійні та змінні.

Математично розрахунок можна здійснити з використанням певного алгоритму (таблиця 33).

Таблиця 33 Показники для розрахунку точки беззбитковості

Показники	Методика розрахунку	Пояснення
Точка беззбитковості	$ГВ-ЗВ=ПВ+НП$	ГВ – грошова виручка від реалізації ЗВ – змінні витрати ПВ – постійні витрати НП – нульовий прибуток Ц – ціна реалізації одиниці продукції G – критичний обсяг реалізації продукції, за якого забезпечується беззбитковість виробництва ЗВо-змінні витрати на одиницю продукції
Дохід (виручка) від реалізації	$ГВ=Ц*G$	
Розмір змінних витрат	$ЗВ=ЗВо*G$	
Універсальне рівняння	$Ц*G-ЗВо*G=ПВ+НП$ оскільки НП дорівнює нулю, то дане рівняння матиме вигляд $G(Ц-ЗВо) = ПВ$ $G = ПВ / Ц - ЗВо$	
Маржинальний дохід	$MR = Ц-ЗВо$	
Критичний обсяг продажу продукції	$G = ПВ/MR$	
Критичний обсяг реалізації продукції у вартісному виразі	$KpO=ПВ/KMR$	
Коефіцієнт маржинального доходу	$KMR = MR/Ц$	
Норма беззбитковості	$Нб = (ПВ/(Ц-ЗВо)*q) * 100$	q-обсяг реалізації, ц

Джерело: методика розрахунку показників

На норму беззбитковості й доходність галузі в цілому впливають основні чинники, а саме: сума постійних витрат, сума змінних витрат на одиницю продукції (1ц), ціна реалізації продукції, рівень врожайності. Ступінь впливу цих факторів доцільно визначати за їхньою

зміною на однакову величину (умовно - на 10,0%). Збільшення зазначених чинників спонукає до коригування управлінських рішень, формування відповідної тактики та стратегії поведінки. Важливою є інформація про зміну норми беззбитковості за зростання врожайності й стабільному значенні інших чинників, що можливе лише за сприятливих природно-кліматичних умов.

Важливо враховувати, що підприємство починає отримувати прибуток, коли збільшує обсяг продажу понад його критичний рівень. Цей прибуток формується вже з першої одиниці приросту продукції у розмірі різниці між ціною і змінними витратами. Підприємство зможе одержувати тим більший прибуток, чим більше продукції буде реалізовано понад критичний обсяг продажу, і навпаки. Якщо підприємство ставить собі за мету досягти певного приросту прибутку від реалізації продукції відповідної галузі, закономірно виникає питання – скільки необхідно додатково продати цієї продукції, щоб досягти необхідної суми прибутку. Приріст прибутку визначається як різниця між прибутком при збільшеному обсязі продажу у прибутком при досягнутому або базовому обсязі продажу.

Математично розрахунок можна здійснити з використанням певного алгоритму (таблиця 34).

Таблиця 34 Показники для розрахунку приросту прибутку

Показники	Методика розрахунку	Пояснення
Прибуток від реалізації продукції	$\Pi = q*(Ц-ЗВц)-ПВ$	ЗВц - змінні витрати на 1 ц продукції q-обсяг реалізації, ц Ц – ціна реалізації одиниці продукції ПВ – постійні витрати
Приріст прибутку	$\Pi=\Pi_1-\Pi_0$	Π_1 - прибуток при збільшеному обсязі продажу продукції Π_0 – прибуток при досягнутому (базовому) обсязі продажу
Універсальне рівняння	$\Pi = (q*(Ц-ЗВц)-ПВ) - (q_0*(Ц-ЗВц)-ПВ)$	q ₀ - приріст продажу продукції, за якого досягається необхідний підприємству приріст прибутку
Приріст продажу продукції, за якого досягається необхідний приріст прибутку	$q_0 = \Pi / Ц-ЗВц$	

Джерело: методика розрахунку показників

Здобувачі вищої освіти можуть використовувати інформацію таблиць 33, 34 для розрахунку точки беззбитковості та приросту прибутку.

Необхідно:

- розрахувати показники сформовані у таблицях;
- визначити пріоритетні чинники впливу;
- обумовити можливості нарощування рівня прибутковості діяльності підприємства;
- сформулювати коло управлінських рішень.

Вагомими є вплив зовнішніх чинників впливу з огляду на вимоги Світової Організації Торгівлі. У рамках співпраці для сільськогосподарської продукції Європейський Союз скасував більшість ввізних мит (на 83,1% тарифних ліній), встановив перехідні періоди тривалістю 37 років на 2,0% тарифних ліній за одночасного застосування безмитних тарифних квот (14,9% товарів). Такі умови діяли станом на початок 2020 року. Перелік тарифних квот для українського експорту аграрної продукції до Європейського Союзу з моменту підписання Угоди про асоціацію мали наступний вигляд (таблиця 35). Безмитні тарифні квоти Європейським Союзом передбачено для 36 видів товарів з України.

Таблиця 35 Перелік тарифних квот для експорту аграрної продукції з України до Європейського Союзу

Види продукції	Квоти відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом*
Яловичина	12000 тонн на рік
Свинина	20000 тонн на рік + додаткова квота 20000 тонн на рік
Баранина	1500 тонн на рік з поступовим збільшенням протягом 5 років до 2250 тонн на рік
М'ясо птиці	16000 тонн на рік з поступовим збільшенням протягом 5 років до 20000 тонн на рік + додаткова квота 20000 тонн на рік
Молоко, вершки, йогурти	8000 тонн на рік з поступовим збільшенням протягом 5 років до 10000 тонн на рік
Сухе молоко	1500 тонн на рік з поступовим збільшенням протягом 5 років до 5000 тонн на рік
Вершкове масло	1500 тонн на рік з поступовим збільшенням протягом 5 років до 3000 тонн на рік
Яйця та альбуміни**	1500 тонн на рік з поступовим збільшенням протягом 5 років до 3000 тонн на рік + додаткова квота 3000 тонн на рік
Мед	5000 тонн на рік з поступовим збільшенням протягом 5 років до 6000 тонн на рік
Часник	500 тонн на рік
Цукор	20070 тонн на рік
Інший цукор	10000 тонн на рік з поступовим збільшенням протягом 5 років до 20000 тонн на рік
Цукрові сиропи	2000 тонн на рік
Пшениця	950000 тонн на рік з поступовим збільшенням протягом 5 років до 1000000 тонн на рік
Ячмінь	250000 тонн на рік з поступовим збільшенням протягом 5 років до 350000 тонн на рік
Овес	4000 тонн на рік
Кукурудза	400000 тонн на рік з поступовим збільшенням протягом 5 років до 650000 тонн на рік
Ячмінна крупа	6300 тонн на рік з поступовим збільшенням протягом 5 років до 7800 тонн на рік
Солод	7000 тонн на рік
Крохмаль	10000 тонн на рік
Оброблений крохмаль	1000 тонн на рік з поступовим збільшенням протягом 5 років до 2000 тонн на рік
Висівки	15000 тонн на рік з поступовим збільшенням протягом 5

	років до 20000 тонн на рік
Гриби	500 тонн на рік + додаткова квота 500 тонн на рік
Оброблені помідори	10000 тонн на рік
Виноградний та яблучний соки	10000 тонн на рік з поступовим збільшенням протягом 5 років до 20000 тонн на рік
Продукція з обробленого молока	2000 тонн на рік
Оброблена продукція з масла	250 тонн на рік
Цукрова кукурудза	1500 тонн на рік
Оброблена продукція з цукру	2000 тонн на рік з поступовим збільшенням протягом 5 років до 3000 тонн на рік
Оброблена продукція з зернових	2000 тонн на рік
Оброблена продукція з молочних вершків	300 тонн на рік з поступовим збільшенням протягом 5 років до 500 тонн на рік
Харчові продукти	2000 тонн на рік
Етанол (етиловий спирт)	27000 тонн на рік з поступовим збільшенням протягом 5 років до 100000 тонн на рік
Сигари та цигарки	2500 тонн на рік
Манітол сорбіту (замінник цукру)	100 тонн на рік
Продукти переробки солоду та крохмалю	2000 тонн на рік
Додаткові торговельні преференції (на три роки)	
з 01.10.2017 року	
Мед	2500 тонн на рік
Виноградний сік	500 тонн на рік
Ячмінна крупа	7800 тонн на рік
Оброблені помідори	3000 тонн на рік
Овес	4000 тонн на рік
з 01.01.2018 року	
Кукурудза	625000 тонн на рік
Пшениця	65000 тонн на рік
Ячмінь	325000 тонн на рік

Примітка *: Угода про асоціацію між Україною та ЄС була підписана у 2014 році. Угода дозволяє забезпечити функціонування зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. Угодою було обумовлено правила торгівлі, процедури торгівлі, технічні регламенти. Сторони працюють за товарними групами відповідно до тарифних квот, у напрямку скасування та зменшення мит.

Примітка:** альбуміни (лат. *albumen* — білок) — прості глобулярні білки. Дуже поширені у природі. Входить до складу рослинних та тваринних тканин, розчинний у воді, у розчинах солей, лугів, кислот. Має дуже низький вміст гліцину, але багаті на сірковмісні та дикарбонові амінокислоти, здатні утворювати чітко оформлені кристали (глобуліни). Зокрема, входять до складу білка яєць, молока, сироватки крові, насіння, плодів тощо. Відіграють велику роль у життєдіяльності організмів.

Джерело: за інформацією ННЦ НААН України «Інститут аграрної економіки»

Здобувачі вищої освіти можуть використовувати інформацію таблиці 35 для виявлення потенційних можливостей нарощування валового виробництва продукції за видами та розширення експортних можливостей аграрних підприємств, розширення асортименту продукції. Визначити:

- чинники впливу на формування виробничих потужностей аграрних підприємств;

- чинники впливу на формування асортименту продукції на продажу;
- чинники впливу на формування експортних можливостей аграрних підприємств;
- обумовити вимоги до якості, безпечності, екологічності аграрної продукції за видами.

Оцінка ринкових позицій підприємства проводиться з метою виявлення потенційних можливостей на перспективу, у тому числі з урахуванням інвестиційних перспектив розширення бізнесу. Аналітична оцінка здійснюється на інформацією балансу підприємства й вимагає достовірності. Проводиться оцінка платоспроможності підприємства на основі оцінки коефіцієнта загальної ліквідності, коефіцієнта швидкої ліквідності, коефіцієнта моментальної ліквідності. Визначаються показники фінансової стабільності підприємства, які достатньо повно характеризують ринкову позицію (коефіцієнт незалежності, коефіцієнт заборгованості, коефіцієнт фінансового левериджу, коефіцієнт фінансової міцності). Показники узагальнено у таблиці 36.

Таблиця 36 Показники оцінки ринкових позицій підприємства

Показники	Методика розрахунку	Пояснення
Коефіцієнт незалежності (автономії)	$КА = ВА / АК \text{ (валюта балансу)}$ <p>АК – авансований капітал</p>	Показник відображає, скільки одиниць вартості власного капіталу припадає на одиницю вартості авансованого капіталу. Критичне (мінімальне) значення коефіцієнта повинно становити не менше 0,5. В іншому разі в активах підприємства домінуватиме позичковий капітал, що підвищує ризик банкрутства.
Коефіцієнт заборгованості	$КЗ = ПК / АК$ <p>ПК – позичковий капітал</p>	Позичковий капітал береться у повному обсязі. Рівень показника не повинен перевищувати 50,0%. Якщо підприємство зловживає залученням позичкового капіталу, частка останнього в авансованому капіталу стає переважаючою, що є свідченням внутрішньої нестабільності фінансового стану підприємства, зниження його привабливості для партнерів (інвесторів).
Коефіцієнт фінансової міцності (стійкості)	$К_{фм} = ВК / ПЗ - ДМП$	Коефіцієнт відображає, якою мірою підприємство може порити за рахунок власних коштів поточні зобов'язання (ПЗ) і доходи майбутніх періодів (ДМП), які часто є терміновими. Величина К _{фм} менша одиниці характеризує повну відсутність довгострокових зобов'язань. Чим менше коефіцієнт К _{фм} відхиляється від одиниці, тим більша фінансова стійкість підприємства, і навпаки.
Коефіцієнт маневреності власних засобів	$Км = ВК - НА / ВК$ <p>НА – необоротні</p>	Показник характеризує ступінь мобільності власних засобів підприємства. Величина коефіцієнта буде низькою, якщо у структурі авансованого капіталу домінують необоротні

	активи	активи, і навпаки. Різниця між ВК та НА вказує на величину власного оборотного капіталу. За недостатньої мобільності власних засобів підприємству значно складніше здійснювати поточні платежі, задовольняти потреби у ресурсах, які надходять від постачальників.
Розмір активів, які залишаються для покриття облігацій (A _o)	$A_o = CA - HA - KZ$ CA – сукупні активи підприємства HA – нематеріальні активи KZ – короткострокові зобов'язання.	Оцінка ґрунтується на визначенні розміру тієї частини активів підприємства, що матеріально забезпечує випущені ним цінні папери – звичайні та привілейовані акції, облігації. На підставі A _o розраховують коефіцієнт покриття облігацій як частку від ділення активів на покриття облігацій та їхню сумарну номінальну вартість. Цей показник є важливий для покупців облігацій. Чим він менший, тим більший ризик придбання цінних паперів, і навпаки – з його підвищенням зростає ступінь надійності вкладення коштів, у тому числі для інвесторів.
Ступінь забезпеченості привілейованих акцій	$A_p = Ca - HA - BZ$ BZ – боргові зобов'язання підприємства.	Чим більшою є величина активів для покриття привілейованих акцій, тим більше є підстав чекати, що підприємство буде мати можливості виплачувати дивіденди на ці акції, у разі необхідності зможе викупити їх. Ступінь надійності привілейованих акцій встановлюється через коефіцієнт їхнього покриття, який визначається відношенням активів для покриття цього виду цінних паперів до кількості привілейованих акцій певного номіналу. Результат свідчить – скільки припадає чистої вартості активів на одну акцію певного номіналу.
Ступінь забезпеченості звичайних акцій	$A_z = CA - HA - BZ - HVP$ HVP – номінальна вартість привілейованих акцій	Оскільки дивіденди за звичайними акціями виплачуються в оса тінню чергу після їхньої виплати на облігаціями і привілейованими акціями, необхідно оцінювати можливості забезпечення звичайних акцій. Розрахована частка активів дає уявлення щодо тієї частки капіталу підприємства на яку можуть розраховувати власники звичайних акцій за умови ліквідації й продажу активів за цінами, що діяли на дату складання балансу.

Джерело: методика розрахунку показників (коефіцієнтів)

Здобувачі вищої освіти можуть використовувати інформацію таблиці 36 для оцінки ринкових позицій підприємства.

Необхідно:

- розрахувати показники сформовані у таблиці;
- визначити пріоритетні чинники впливу;
- обумовити можливості нарощування ринкових позицій підприємства;
- сформувати коло управлінських рішень;

- визначити пріоритетні чинники вплив на підвищенні інвестиційної привабливості підприємства;
- обумовити вимоги до інвестора;
- обумовити вимоги до приймаючої сторони (сторони-реципієнта), у тому числі з метою оцінки технологічної готовності освоїти інвестиційні кошти.

Оцінка майнового стану підприємства відбувається відповідно до алгоритму розрахунку показників (коефіцієнтів). Основні з них сформуємо у таблицю 37.

Таблиця 37 Показники оцінки майнового стану підприємства

Показники	Методика розрахунку	Пояснення
Коефіцієнт зносу основних засобів	$K_z = \text{р. 1012 форма 1} / \text{р. 1011 форма 1}$	Нормативне (рекомендоване) значення - зменшення коефіцієнта
Коефіцієнт оновлення основних засобів	$K_o = \text{р. 260 графа 5 форма 5} / \text{р. 1011 графа 4 форма 1}$	Нормативне (рекомендоване) значення - збільшення коефіцієнта
Коефіцієнт вибуття основних засобів	$K_v = \text{р. 260 графа 8 форма 5} / \text{р. 1011 графа 3 форма 1}$	$K_v < K_o$
Коефіцієнт реальної вартості майна	$K_{vm} = \text{р. 1010} + \text{р. 1100} + \text{р. 1110 форма 1} / \text{р. 1130 форма 1}$	$\leq 0,5$

Джерело: методика розрахунку показників (коефіцієнтів)

Здобувачі вищої освіти можуть використовувати інформацію таблиці 37 для оцінки майнового стану підприємства.

Необхідно:

- розрахувати показники сформовані у таблиці;
- визначити пріоритетні чинники впливу;
- обумовити можливості зміцнення майнового стану підприємства;
- сформувати коло управлінських рішень;
- визначити пріоритетні чинники вплив на зміцнення фінансового стану підприємства;
- обумовити вимоги до фінансового прогнозування;
- обумовити коло фінансових ризиків для підприємства.

Примітка: Аналіз майнового стану. Для нормальних умов здійснення господарської діяльності підприємство має бути забезпечене майном (основними засобами). Оскільки основні засоби перебувають у постійному вартісному обороті й у процесі виробництва переносять свою вартість на вартість продукції, вони мають суттєвий вплив на фінансові результати діяльності підприємства та його можливості.

Класичний спосіб аналізу фінансового стану підприємства полягає у оцінці фінансової звітності. Здійснюють загальну оцінку фінансового стану (експрес-аналіз звітності), який доповнюють поглибленим фінансовим аналізом, що дає можливість дослідити та оцінити майновий стан підприємства, його фінансову стійкість, ліквідність і платоспроможність, ділову активність. Рівень деталізації залужить від потреб користувачів. Аналіз фінансового стану здійснюють за наступними етапами: аналіз майнового стану, аналіз ліквідності, аналіз фінансової стійкості, аналіз ділової активності, аналіз рентабельності.

Оцінка ліквідності підприємства відбувається відповідно до алгоритму розрахунку показників (коефіцієнтів). Основні з них сформуємо у таблицю 38.

Таблиця 38 Показники оцінки ліквідності підприємства

Показники	Методика розрахунку	Пояснення
Коефіцієнт покриття	Кп = р. 1195 форма 1 / р. 1695 форма 1	> 1,0
Коефіцієнт швидкої ліквідності	К шл = р. 1195- р.1100- р.1170 форма 1 / р. 1695 форма 1	0,6-0,8
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Кал = р. 1165 форма 1 / р. 1695 форма 1	0,2-0,3

Джерело: методика розрахунку показників (коефіцієнтів)

Здобувачі вищої освіти можуть використовувати інформацію таблиці 38 для оцінки ліквідності підприємства.

Необхідно:

- розрахувати показники сформовані у таблиці;
- визначити пріоритетні чинники впливу;
- обумовити можливості підвищення ліквідності підприємства;
- сформувати коло управлінських рішень;
- визначити пріоритетні чинники вплив на зміцнення фінансового стану підприємства;
- обумовити вимоги до фінансового прогнозування;
- обумовити коло фінансових ризиків для підприємства.

Примітка: Аналіз ліквідності підприємства. Фінансовий стан підприємства з позиції короткострокової перспективи оцінюють за показниками ліквідності, які визначають його можливості покрити свої короткострокові зобов'язання. Короткостроковим періодом умовно визначається строк до одного року. Цей період може дорівнювати операційному циклу підприємства.

Аналіз ліквідності підприємства здійснюється за даними балансу. Ліквідність балансу - це рівень покриття зобов'язань підприємства його активами, строк перетворення яких у гроші відповідає строкам погашення зобов'язань.

Однією із найважливіших характеристик фінансового стану підприємства є його фінансова стабільність, яка визначає рівень його залежності від кредиторів та інвесторів. А одним із головних чинників, який впливає на досягнення фінансової стабільності є показник фінансової стійкості підприємства.

Фінансова стійкість являє собою стан фінансових ресурсів підприємства, за якого раціональне розпорядження ресурсами гарантує наявність власних коштів, стабільний прибуток та нормальне забезпечення процесу розширеного відтворення.

Оцінка фінансової стійкості підприємства відбувається відповідно до алгоритму розрахунку показників (коефіцієнтів). Основні з них сформуємо у таблицю 39.

Таблиця 39 Показники оцінки фінансової стійкості підприємства

Показники	Методика розрахунку	Пояснення
Темп приросту активів	$\lambda_a = (p.1130 \text{ на початок року} / p. 1130 \text{ на кінець року}) - 1$	$> 1,0$
Коефіцієнт автономії	$K_a = p.1495 \text{ форма 1} / p. 1900 \text{ форма 1}$	$> 0,5$
Коефіцієнт фінансування	$K_f = p. 1595 + p. 1695 \text{ форма 1} / p. 1495 \text{ форма 1}$	$< 1,0$ зменшення коефіцієнта
Коефіцієнт забезпечення власними оборотними засобами	$K_z = p. 1195 - 1695 \text{ форма 1} / p. 1965 \text{ форма 1}$	$> 0,1$
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	$K_m = p. 1195 - 1695 \text{ форма 1} / P. 1495 \text{ форма 1}$	> 0 збільшення коефіцієнта

Джерело: методика розрахунку показників (коефіцієнтів)

Здобувачі вищої освіти можуть використовувати інформацію таблиці 39 для оцінки фінансової стійкості підприємства.

Необхідно:

- розрахувати показники сформовані у таблиці;
- визначити пріоритетні чинники впливу;
- обумовити можливості підвищення фінансової стійкості підприємства;
- сформулювати коло управлінських рішень;
- визначити пріоритетні чинники вплив на зміцнення фінансового стану підприємства;
- обумовити вимоги до упередження банкрутства підприємства;
- обумовити коло чинників щодо обмеження настання стану фіктивного банкрутства.

Примітка: Аналіз ділової активності передбачає визначення результативності діяльності підприємства шляхом розрахунку ефективності використання виробничих та фінансових ресурсів, що формують оптимальне співвідношення темпів зростання основних показників, а також зумовлюють проміжні та кінцеві результати діяльності, що дозволяє проаналізувати ефективність основної діяльності підприємства, що характеризується швидкістю обертання фінансових ресурсів.

Рентабельність підприємства визначає рівень його прибутковості. Підприємство вважається рентабельним, коли доходи від реалізації продукції (робіт, послуг) перевищують витрати, які понесені на виробництво, забезпечують прибуток, який дає змогу нормально функціонувати. Аналіз рентабельності підприємства дозволяє визначити ефективність вкладень коштів у підприємство і раціональність їхнього використання та здійснюється шляхом розрахунку показників.

Таблиця 40 Показники оцінки ділової активності підприємства

Показники	Методика розрахунку	Пояснення
Коефіцієнт оборотності активів	$Koa = p.2000 \text{ форма 2} / (p.1130 \text{ графа 3} + p. 1130 \text{ графа 4 форма 1}) / 2$	Збільшення
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	$Kokz = p. 2000 \text{ форма 2} / (p. 1695 \text{ графа 3} + p. 1695 \text{ графа 4 форма 1}) / 2$	Збільшення
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	$Kodz = p. 2000 \text{ форма 2} / ((\Sigma \text{ з п.1125 по п. 1155 графа 3}) + (\Sigma \text{ з п. 1125 по п. 1155 графа 4}) \text{ форма 1}) / 2$	Збільшення
Строк погашення дебіторської заборгованості (днів)	$Todz = \text{Тривалість періоду} / K \text{ одз}$	Зменшення
Строк погашення кредиторської заборгованості (днів)	$Tokz = \text{Тривалість періоду} / K \text{ окз}$	Зменшення
Коефіцієнт оборотності запасів	$Koz = p. 2000 \text{ форма 2} / (p.1100 \text{ графа 3} + 1110 \text{ графа 3} + p. 1100 \text{ графа 4} + 1110 \text{ графа 4 форма 1}) / 2$	Збільшення
Коефіцієнт оборотності основних засобів	$Koоз = p. 2000 \text{ форма 2} / ((p. 1010 \text{ графа 3} + p. 1010 \text{ графа 4}) \text{ форма 1}) / 2$	Збільшення
Коефіцієнт оборотності власного капіталу	$Kовк = p. 2000 \text{ форма 2} / ((p. 1495 \text{ графа 3} + p. 1495 \text{ графа 4}) \text{ форма 1}) / 2$	Збільшення

Джерело: методика розрахунку показників (коефіцієнтів)

Здобувачі вищої освіти можуть використовувати інформацію таблиці 40 для оцінки ділової активності підприємства.

Необхідно:

- розрахувати показники сформовані у таблиці;
- визначити пріоритетні чинники впливу;
- обумовити можливості підвищення рівня ділової активності підприємства;
- сформувати коло управлінських рішень;
- визначити пріоритетні чинники вплив на виконання зобов'язань підприємства;
- обумовити вимоги до упередження порушення вимог договірних зобов'язань;
- обумовити коло чинників щодо обмеження штрафних санкцій за невиконання зобов'язань;
- функціональна роль та особливості роботи кризисних менеджерів на підприємстві.

Таблиця 41 Показники оцінки рентабельності підприємства

Показники	Методика розрахунку	Пояснення
Коефіцієнт рентабельності активів	$\text{Кра} = \frac{\text{р. 2350 або р. 2355 форма 2} / (\text{р. 1130 графа 3} + \text{р. 1130 графа 4 форма 1})}{2}$	> 0 збільшення
Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	$\text{Крвк} = \frac{\text{р. 2350 або р. 2355 форма 2} / (\text{р. 1495 графа 3} + \text{р. 1495 графа 4 форма 1})}{2}$	> 0 збільшення
Коефіцієнт рентабельності діяльності	$\text{Крд} = \frac{\text{р. 2350 або р. 2355 форма 2}}{\text{р. 2000 форма 2}}$	> 0 збільшення
Коефіцієнт рентабельності продукції	$\text{Крп} = \frac{\text{р. 2090 форма 2}}{\text{р. 2050 форма 2}}$	> 0 збільшення

Джерело: методика розрахунку показників (коефіцієнтів)

Здобувачі вищої освіти можуть використовувати інформацію таблиці 41 для оцінки фінансової стійкості підприємства.

Необхідно:

- розрахувати показники сформовані у таблиці;
- визначити пріоритетні чинники впливу;
- обумовити можливості підвищення рентабельності діяльності підприємства, рентабельності продукції за видами;
- сформулювати коло управлінських рішень;
- визначити пріоритетні чинники вплив на підвищення рентабельності підприємства;
- обумовити вимоги до упередження зростання витрат;
- обумовити коло чинників щодо можливостей диверсифікації бізнесу.

Ефективність є результативністю дії окремого або групи чинників.

Економічна ефективність - це відношення між одержуваними результатами виробництва - продукцією і матеріальними послугами з одного боку та витратами праці й засобами виробництва - з іншого. Економічна ефективність відтворює рівень використання праці та матеріальних ресурсів. Економічна ефективність є здатністю даної кількості й якості виробничих ресурсів, а також виробничих витрат, забезпечити більший чи менший результат виробництва.

Економічна ефективність виробництва визначається відношенням результатів до витрат засобів виробництва і живої праці. Ефективність виробництва - узагальнююча економічна категорія, якісна характеристика, що відображається у високій результативності використання живої й уречевленої праці в засобах виробництва.

Економічна ефективність сільськогосподарського виробництва означає одержання максимальної кількості продукції з 1 га земельної площі, від однієї голови худоби при мінімальних витратах праці та коштів на виробництво одиниці продукції. Економічна ефективність передбачає не тільки співвідношення результатів і витрат виробництва, а й якість продукції та її здатність задовольняти ті чи інші потреби споживача. При цьому підвищення якості сільськогосподарської продукції вимагає додаткових витрат живої та уречевленої праці.

Таблиця 42 Показники економічної ефективності виробництва

Показники	Методика розрахунку	Пояснення
Вартість валової продукції у розрахунку на одиницю площі, грн	$ВПга = \text{вартість валової продукції} / \text{площа сільськогосподарських угідь}$	Показник повинен мати тенденцію до зростання
Вартість валової продукції у розрахунку на одного середньорічного працівника, грн	$ВП \text{ особу} = \text{вартість валової продукції} / \text{середньорічна кількість працівників}$	Показник повинен мати тенденцію до зростання Показник можна розраховувати на сукупні витрати праці у люд-год.
Вартість валової продукції у розрахунку на одиницю засобів, грн	$ВП з. = \text{вартість валової продукції} / \text{середньорічна вартість основних виробничих засобів}$	Показник повинен мати тенденцію до зростання
Валовий дохід у розрахунку на одиницю площі, грн	$ВДга = \text{валовий дохід} / \text{площа сільськогосподарських угідь}$	Показник повинен мати тенденцію до зростання
Валовий дохід у розрахунку на одного середньорічного працівника, грн	$ВД \text{ особу} = \text{валовий дохід} / \text{середньорічна кількість працівників}$	Показник повинен мати тенденцію до зростання
Валовий дохід у розрахунку на одиницю засобів, грн	$ВД з. = \text{валовий дохід} / \text{середньорічна вартість основних виробничих засобів}$	Показник повинен мати тенденцію до зростання
Валовий дохід у розрахунку на одиницю витрат виробництва, грн.	$ВД в. = \text{валовий дохід} / \text{витрати на виробництво}$	Показник повинен мати тенденцію до зростання
Прибуток від реалізації продукції у розрахунку на одиницю площі, грн	$ПР га = \text{прибуток від реалізації} / \text{площа сільськогосподарських угідь}$	Показник повинен мати тенденцію до зростання
Прибуток від реалізації продукції у розрахунку на одного середньорічного працівника, грн	$ПР \text{ особу} = \text{прибуток від реалізації} / \text{середньорічна кількість працівників}$	Показник повинен мати тенденцію до зростання
Прибуток від реалізації у розрахунку на одиницю засобів, грн	$ПР з. = \text{прибуток від реалізації} / \text{середньорічна вартість основних виробничих засобів}$	Показник повинен мати тенденцію до зростання
Рентабельність продукції, %	$R = (\text{Прибуток від реалізації продукції} / \text{витрати на виробництво продукції}) * 100,0$	Показник повинен мати тенденцію до зростання
Рентабельність продажу, %	$Rп = (\text{Прибуток від реалізації продукції} / \text{Дохід (виручка) від реалізації продукції}) * 100,0$	Показник повинен мати тенденцію до зростання
Норма прибутку, %	$НП = \text{Прибуток від реалізації продукції} * 100,0\% / \text{Середньорічна вартість основних і оборотних засобів}$	Показник повинен мати тенденцію до зростання

Джерело: методика розрахунку показників

Здобувачі вищої освіти можуть використовувати інформацію таблиці 42 для оцінки фінансової стійкості підприємства.

Необхідно:

- розрахувати показники сформовані у таблиці;
- визначити пріоритетні чинники впливу на можливість зростання економічної ефективності виробництва;
- обумовити можливості підвищення рентабельності продукції, рентабельності продажу продукції за видами;
- сформувати коло управлінських рішень;
- визначити пріоритетні чинники вплив на підвищення рентабельності продукції, рентабельності продажу;
- обумовити можливості оптимізації використання усіх видів ресурсів;
- обумовити коло чинників щодо можливостей підвищення норми прибутку.

З метою проведення комплексної оцінки діяльності підприємства інформація деталізується, проводиться розрахунок впливу факторів (чинників) на окремі процеси та явища.

4. Орієнтована тематика курсових робіт

1. Аналіз та напрями оптимізації витрат на виробництво продукції.
2. Аналіз та напрями оптимізації витрат підприємства.
3. Аналіз на напрями оптимізації витрат на оплату праці.
4. Аналіз та напрями оптимізації матеріальних витрат.
5. Аналіз та напрями нарощування доходу (виручки) від реалізації продукції.
6. Аналіз та напрями нарощування доходу (виручки) від реалізації товарів, робіт, послуг.
7. Аналіз та напрями нарощування прибутку від реалізації продукції.
8. Аналіз та напрями нарощування прибутку від основної діяльності підприємства.
9. Аналіз рентабельності продукції за видами.
10. Аналіз та напрями підвищення рентабельності діяльності підприємства.
11. Аналіз конкурентних (ринкових) позицій підприємства.
12. Маркетинговий аналіз діяльності підприємства.
13. Аналіз ресурсного потенціалу підприємства.
14. Аналіз фінансового стану підприємства.
15. Аналіз інвестиційних можливостей підприємства.
16. Аналіз та напрями підвищення інвестиційної привабливості підприємства.
17. Аналіз технологічних можливостей підприємства.
18. Аналіз виробничих потужностей підприємства.
19. Аналіз та напрями гарантування економічної безпеки підприємства.
20. Аналіз та напрями гарантування фінансової безпеки підприємства.
21. Аналіз та напрями підвищення інвестиційних можливостей підприємства.
22. Аналіз виробництва продукції за видами.
23. Аналіз реалізації продукції за видами.
24. Аналіз використання земельних ресурсів підприємства.

25. Аналіз використання трудових ресурсів підприємства.
26. Аналіз використання основних засобів підприємства.
27. Аналіз економічної ефективності використання ресурсів підприємства.
28. Аналіз економічної ефективності виробництва продукції.
29. Аналіз рентабельності діяльності підприємства.
30. Аналіз капітальних вкладень підприємства.
31. Аналіз матеріально-технічної бази підприємства.
32. Маржинальний аналіз діяльності підприємства.
33. Екологічний аналіз діяльності підприємства.
34. Аналіз діяльності підрозділів підприємства.
35. Комплексна оцінка діяльності підприємства.
36. Аналіз та прогнозування діяльності підприємства.
37. Аналіз та прогнозування діяльності підрозділів підприємства.
38. Аналіз та прогнозування основного виду діяльності підприємства.
39. Аналіз та формування стратегії розвитку підприємства.
40. Аналіз та формування інвестиційного плану діяльності підприємства.

Методичною основою для формування табличного матеріалу курсової роботи є робочий зошит частина I, робочий зошит частина II.

5. Структура курсової роботи.

Титульний лист.

Зміст.

Вступ.

Теоретичний розділ за темою дослідження.

Аналітичний розділ за темою дослідження.

Проектний розділ. Обґрунтування та розрахунок резервів.

Висновки.

Список використаних джерел.

Додатки. Форми звітності.

У теоретичному розділі формується теоретична та методична основа дослідження за темою, проводиться огляд літератури.

У аналітичному розділі проводиться оцінка процесів та явищ, використовуються фактичні показники діяльності підприємства, його підрозділів, нормативні показники, планові (прогнозовані) показники, статистична інформація, інформація аналітичних довідників тощо. Обов'язково визначаються причинно-наслідкові залежності,

У проектному розділі проводиться обґрунтування можливих резервів, розрахунок показників з огляду на сформовані пропозиції автора. Обґрунтовуються можливі управлінські рішення.

Обсяг курсової роботи становить 50-60 сторінок.

Усі роботи перевіряються на плагіат, тому курсова робота подається на кафедру у паперовому та електронному варіанті.

До курсової роботи обов'язково надаються форми звітності по підприємству за останні 2-3 роки.

Вимоги до оформлення:

Курсова робота оформлюється на аркушах формату А4, текст розміщується за шириною сторінки, 1,5 інтервалом, 14 шрифтом, абзац — 1,25. Таблиці можуть бути оформлені 10 або 12 шрифтом, одинарним інтервалом. Великі за розміром таблиці та таблиці з вихідною інформацією необхідно надавати у додатках до курсової роботи.

Рисунки оформлюються лише чорно-білим виконанням, зазначається легенда (пояснення) до рисунку. Назва рисунку надається після рисунку.

Параметри сторінки: верхня та нижня - 2,0 см, права сторона аркуша - 1,0 см, ліва сторона аркуша - 2,0 см.

Список використаних джерел повинен відповідати посиланням за текстом, відповідати вимогам щодо цитування, узагальнення та перефразування інформації, яка використовується автором. Усі посилання повинні бути коректними. При посиланні на електронний ресурс необхідно зазначити дату звернення автора.

Аналітична інформація повинна бути достовірною, відповідати формам звітності підприємства, статистичній звітності, довідникам, якщо такі використовувалися у роботі.

У курсовій роботі можна використовувати рейтинговий аналіз, ранговий аналіз, побудову матриці SWOT тощо.

Усі методи та підходи економічного аналізу повинні використовуватися коректно. Порівнювані процеси та явища повинні обов'язково мати спільні порівняльні ознаки.

6. Форми статистичної звітності.

Таблиця Перелік форм статистичної звітності сільськогосподарських підприємств

№ з.п.	Назва форми звітності	Коротка назва форми звітності
1	Посівні площі сільськогосподарських культур під урожай 20__ року	№ 4-сг (річна)
2	Внесення мінеральних, органічних добрив, гіпсування та вапнування ґрунтів під урожай 20__ року	№ 9-б-сг (річна)
3	Сівба та збирання врожаю сільськогосподарських культур, проведення інших польових робіт на "___" 20__ року	№ 37-сг (місячна)
4	Стан тваринництва на "___" 20__ року	№ 24-сг (місячна)
5	Стан тваринництва за 20__ р	№ 24 (річна)
6	Підсумки збору врожаю сільськогосподарських культур, плодів, ягід та винограду на 1 грудня 20__ року	№ 29-сг (річна)
7	Збір урожаю сільськогосподарських культур на 1 грудня 20__ року	№ 29-сг (меліорація) (річна)
8	Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств за 20__ рік	№ 50-сг (річна)
9	Основні показники господарської діяльності фермерського господарства, малого підприємства у сільському господарстві за 20__ рік	№ 2-ферм (річна)
10	Надходження цукрових буряків на переробні	№ 4-заг (місячна)

	підприємства за січень- 20 року	
11	Наявність сільськогосподарської техніки в сільськогосподарських підприємствах у 20 році	№ 10-мех (річна)
12	Надходження худоби та птиці на переробні підприємства за січень 20 року	№ 11-заг (квартальна)
13	Надходження молока на переробні підприємства за січень- 20 року	№ 13-заг (квартальна)
14	Реалізація сільськогосподарської продукції за січень- 20 року	№ 21-заг (місячна)
15	Реалізація сільськогосподарської продукції за 20 рік	№ 21-заг (річна)
16	Наявність і надходження зернових та олійних культур на " " 20 року	№ 1-зерно (місячна)
17	Наявність і надходження зернових та олійних культур на " " 20 року	№ 1-зерно (піврічна)
18	Звіт про охорону атмосферного повітря за 20 р.	№ 2-ТП (повітря) (річна)
19	Добування водних біоресурсів за січень - _____ 20 року	№ 1-риба (місячна)
20	Добування водних біоресурсів за 20 р.	№ 1-риба (річна)
21	Витрати на охорону навколишнього природного середовища та екологічні платежі за 20 р.	№ 1-екологічні витрати (річна)
22	Утворення та поводження з відходами за 20 року	№ 1-відходи (річна)
23	Ведення мисливського господарства за 20 р.	№ 2-тп (мисливство) (річна)
24	Лісогосподарська діяльність за 20 року	№ 3-лг (річна)
25	Лісогосподарська діяльність за _____ квартал 20 року	№ 3-лг (квартальна)
26	Баланс на _____ 20 р.	№ 1 (річна, квартальна)
27	Звіт про фінансові результати за _____ 20 р.	№ 2 (річна, квартальна)
28	Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва. Баланс	№ 1-м (річна, квартальна)
29	Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва. Звіт про фінансові результати	№ 2-м (річна, квартальна)
30	Звіт про рух грошових коштів за _____ 20 р.	№ 3 (річна)
31	Звіт про рух грошових коштів (за непрямим методом)	№ 3-н (річна)
32	Звіт про власний капітал за _____ 20 р.	№ 4 (річна)
33	Примітки до річної фінансової звітності за 20 рік	№ 5 (річна)
34	Додаток до приміток до річної фінансової звітності	№ 6 (річна)
35	Довідка про згоду підприємства органам державної влади надання даних з фінансової звітності	Довідка
36	Звіт з праці	№ 1-ПВ (місячна)
37	Звіт з праці	№ 1-ПВ (квартальна)
38	Звіт про кількість працівників, їхній якісний склад та професійне навчання	№ 6-ПВ (річна)
39	Звіт про витрати на утримання робочої сили за 20 рік	№ 1-РС (один раз на чотири роки)

Джерело: Державна служба статистики України — <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Примітка: починаючи з 01 січня 2015 року приймання фінансової звітності Державною службою статистики України та Державною фіскальною службою України здійснюється за допомогою автоматизованої системи «Єдине вікно подання електронної звітності».

Для сільськогосподарських виробників Держстат затвердив нові форми статистичних спостережень. З 2019 року вводяться у дію форми: Звіт про виробництво продукції тваринництва, кількість сільськогосподарських тварин і забезпеченість їх кормами (форма № 24 (річна). Звіт про реалізацію продукції сільського господарства (№ 21-заг (річна). Звіт про

надходження молока сирого на переробні підприємства (№ 13-заг (квартальна)).4. Звіт про реалізацію продукції сільського господарства (форма №21-заг (місячна)). Форма № 24, затверджена наказом Держстату від 10.05.2019 № 148, поширюється на юросіб, їх відокремлені підрозділи, які здійснюють сільськогосподарську діяльність. Форми затверджені наказом Держстату від 10.05.2019 року № 151 поширюються на юридичних осіб, які здійснюють сільськогосподарську діяльність (№ 21-заг (річна, місячна)) та на юридичних осіб, їх відокремлені підрозділи, які мають власні або орендовані переробні потужності та здійснюють перероблення молока сирого (№ 13-заг (квартальна)).

7. Форми первинних документів, які використовують сільськогосподарські підприємства.

Таблиця Перелік деяких форм первинних документів сільськогосподарських підприємств

№ з.п.	Назва форми	Коротка назва форми
1	Лімітно-забірна картка на отримання матеріальних цінностей	форма № ВЗСГ-1
2	Лімітно-забірна картка на отримання запасних частин	форма № ВЗСГ – 2
3	Акт про використання мінеральних, органічних і бактеріальних добрив та засобів хімічного захисту рослин	форма № ВЗСГ - 3
4	Акт про витрати насіння і садивного матеріалу	форма № ВЗСГ-4
5	Відомість дефектів на ремонт машин	форма № ВЗСГ-5
6	Товарна накладна	форма № ВЗСГ-7
7	Накладна внутрішньогосподарського призначення	форма № ВЗСГ-8
8	Книга складського обліку	форма ВЗСГ-10
9	Подорожній лист вантажного автомобіля	форма № 2
10	Табель обліку використання робочого часу	форма № 13
11	Обліковий лист тракториста-машиніста	форма № 67, 67а
12	Обліковий лист праці і виконаних робіт	форма № 66, 66а
13	Дорожній лист тракториста	форма № 68
14	Книжка бригадира з обліку праці і виконаних робіт	форма № 65
15	Талон шофера	форма № 77б
16	Талон комбайнера	форма № 77в
17	Реєстр відправлення зерна та іншої продукції з поля	форма № 77
18	Путівки на вивезення продукції з поля	форма № 77а
19	Реєстр приймання зерна та іншої продукції	форма № 78
20	Реєстр приймання зерна вагарем	форма № 78а
21	Відомість руху зерна та іншої продукції	форма № 80

Джерело: Державна служба статистики України — <http://www.ukrstat.gov.ua/>

8.Оцінювання здобувачів вищої освіти.

Вивчення навчальної дисципліни включає: лекційні заняття, практичні заняття, консультації з навчальної дисципліни, самостійну роботу здобувачів вищої освіти. Підготовку курсової роботи з навчальної дисципліни та підготовку звіту з практичної підготовки для здобувачів вищої освіти спеціальності 071 "Облік і оподаткування". Самостійна робота здобувача включає: опанування навчального матеріалу, проведення наукових досліджень, підготовку наукових публікацій, матеріалів до конференцій, виконання індивідуальних завдань, які передбачені методичними матеріалами. За кожний вид завдань передбачено виставлення балів.

Під час семестру здобувачі вищої освіти працюють у робочому зошиті, який містить необхідний табличний матеріал за змістовними модулями навчальної дисципліни.

Таблиця Оцінювання за змістовні модулі з навчальної дисципліни

№	Види освітніх заходів	Відповідно до графіку освітнього процесу	Оцінка в балах		Сума балів	
			min	max	min	max
	Змістовні модулі					
1.	Аудиторна робота					
	аналітична оцінка, виявлення причинно-наслідкових залежностей, узагальнення результатів, обґрунтування управлінських рішень	Практичні заняття	1,0	5,0	5,0	20,0
	обґрунтування резервів, оптимальних управлінських рішень	Практичні заняття	1,0	5,0	5,0	20,0
	проміжний контроль	Практичні заняття Освітня платформа Moodle	1,0	5,0	5,0	20,0
2.	Самостійна і індивідуальна робота здобувачів вищої освіти	Завдання робочого зошиту, методичних рекомендацій	1,0	5,0	5,0	20,0
3.	Підготовка публікацій	Тези доповіді, наукові публікації, наукові роботи, проекти	-	-	16,0	20,0
Разом					36,0	100,0

Здобувачі, що набрали менше 36 балів до заліково-екзаменаційної сесії не допускаються. До складання екзамену з навчальної дисципліни такі здобувачі можуть бути допущені тільки після того, як наберуть необхідну кількість балів і виконають усі передбачені програмою завдання. Для здобувачів вищої освіти спеціальності 071 "Облік і оподаткування" необхідною умовою є підготовка та захист курсової роботи з навчальної дисципліни.

Таблиця Шкала оцінювання ECTS

Оцінка ECTS	Визначення	Оцінка в балах	Оцінювання
A	Відмінно – відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок	90-100	Відмінно
BC	Добре – в загальному правильна робота з певною кількістю помилок	75-89	Добре
DE	Задовільно – непогано, але зі значною кількістю недоліків	60-74	Задовільно
FX	Незадовільно – потрібно попрацювати перед тим, як досягти мінімального критерію	35-59	Незадовільно

9. Доступ до освітніх матеріалів.

Усі освітні матеріали з навчальної дисципліни узагальнено в освітній платформі Moodle — <https://moodle.mnau.edu.ua/course/view.php?id=147>

Додаткові матеріали з навчальної дисципліни, методичні матеріали розташовано у репозитарії Миколаївського національного аграрного університету.

10. Прикінцеві положення.

Забезпечення умов щодо розвитку окремого підприємства, регіону або країни має тісний взаємозв'язок і взаємозалежність із чинниками зовнішнього середовища, які здійснюють безпосередній вплив на потенційні можливості у нарощуванні виробничих потужностей, ресурсного потенціалу, підвищенні конкурентних переваг. Прийняття внутрішніх управлінських рішень на основі комплексної аналітичної оцінки діяльності окремої економічної системи не надає можливості мінімізувати негативний вплив усіх чинників зовнішнього середовища, і не лише через складність їхньої оцінки, а, переважно, через динамізм зовнішніх процесів і явищ. Методика оцінки ускладнюється і через вплив глобалізаційних процесів і явищ, вплив яких у довгостроковій перспективі обґрунтувати майже неможливо. Існує безліч методик оцінки і виявлення перспектив розвитку окремих економічних систем, але адаптація методик до практичного їхнього застосування залежить від складності системи оцінювання і її потенційних можливостей у адаптації до зовнішнього середовища. Актуальність дослідження підтверджує і факт розробки механізмів щодо формування умов сталого розвитку, поєднання економічних, соціальних і екологічних пріоритетів у розвитку окремих систем, від державної до локальної.

Формування вимог до системи і методології розв'язання проблемних аспектів досягається через визначення основних положень, або принципів системного підходу, які є досить загальними твердженнями і узагальнюють досвід роботи зі складними системами.

Такими принципами є: принцип остаточної або глобальної мети; принцип єдності; принцип функціональності; принцип розвитку. Що підтверджує необхідність використання системного підходу у обґрунтуванні впливу чинників

зовнішнього середовища. При цьому важливими властивостями системи є: комунікативність, інтегративність, ступінь рівноваги та стійкості, адаптація, які визначають ступінь зв'язку із зовнішнім середовищем; чинники (фактори впливу), які утворюють і зберігають систему; здатність зберігати стан розвитку за відсутності системних кризових явищ; здатність системи повертатися до попереднього стану з урахуванням етапів життєвого циклу; здатність системи до цілеспрямованого пристосування до внутрішніх і зовнішніх умов.

Адаптація систем до зовнішнього середовища повинна проходити з урахуванням можливостей щодо мінімізації ризиків і виявлення потенційних конкурентних переваг, у тому числі з метою формування умов щодо сталого розвитку. Сталий розвиток системи надає можливість більше уваги приділяти розвитку окремих галузей економіки для забезпечення продовольчої, фінансової та екологічної безпеки, стійкості споживчих цін, зростанню рівня доходів та заощаджень, відновленню внутрішньої та зовнішньої рівноваги, формуванню умов щодо розвитку.

Інструменти економічного аналізу дозволяють визначити тенденції зміни основних процесів та явищ, визначити пріоритетні чинники впливу, обумовити можливості щодо подальшого розвитку підприємству, його адаптації до змін під впливом сукупності внутрішніх та зовнішніх чинників.

11.Рекомендована література

1. Багров В. П., Багрова І. В. Економічний аналіз : навчальний посібник. Київ : Цент навч. літератури, 2006. 160 с.
2. Бандурка О. М., Коробов М. Я., Орлов П. І. Фінансова діяльність підприємства : підручник. Київ : Либідь, 2002. 384 с.
3. Болюх М. А., Бурчевський В. З., Горбатов М. І. Економічний аналіз : навчальний посібник. / за ред. М. Т. Чумаченка. Київ : КНЕУ, 2001. 540с.
4. Буряк П. О. Фінансово-економічний аналіз : підручник. Київ : ВД «Професіонал», 2004. 528 с.
5. Данилко В. К., Кушніренко О. М., Марченко К. С. Управління витратами : навчальний посібник. Київ : Каравела, 2012. 216 с.
6. Довідник економіста сільськогосподарського підприємства / НААН України. Київ : ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2017. 613 с.
7. Долинський В. П. Аналіз господарської діяльності сільськогосподарських підприємств : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 1999. 164 с.
8. Економічний аналіз і діагностика стану сучасного підприємства : навчальний посібник. / Т. Д. Костенко та ін. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 400 с.
9. Клочан В. П., Вишневська О. М., Костаневич Н. І. Організація і методика економічного аналізу : навчальний посібник. Миколаїв : МДАУ, 2010. 178с.
- 10.Клочан В. П., Костаневич Н. І., Рожкова Н. Ю. Економічний аналіз : навчальний посібник. Миколаїв : МДАУ, 2003. 177 с.
- 11.Ковальчук М. І. Економічний аналіз діяльності підприємств АПК. : підручник. Київ : КНЕУ, 2005. 390 с.
- 12.Ковальчук М. І. Економічний аналіз у сільському господарстві : навч.-метод. посіб. для самост.вивч.дисц. Київ : КНЕУ, 2002. 282 с.
- 13.Крамаренко Г. О. Фінансовий аналіз і планування : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 224 с.
- 14.Крамаренко Г. О. Фінансовий аналіз і планування : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2003. 256 с.
- 15.Крамаренко Г. О., Чорна О. Є. Фінансовий аналіз : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2008, 392 с.
- 16.Лахтіонова Л. А. Фінансовий аналіз на сільськогосподарських підприємствах : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2004. 365 с.
- 17.Меєц В. О. Економічний аналіз : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2001. 236 с.
- 18.Мних Є. В. Економічний аналіз : підручник. Київ : ЦНЛ, 2003. 213 с.
- 19.Мних Є. В. Економічний аналіз : практикум. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 432 с.
- 20.Організація і методика економічного аналізу : практикум. / В. П. Клочан та ін. Т. І. Миколаїв : МДАУ, 2009. 241 с.
- 21.Організація і методика економічного аналізу : практикум. / В. П. Клочан та ін. Т. II. Миколаїв : МДАУ, 2009. 250 с.
- 22.Подольська В. О., Яріш О. В. Фінансовий аналіз : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2007. 488 с.

23. Попович П. Я. Економічний аналіз діяльності суб'єктів господарювання : навчальний посібник. Тернопіль, Економічна думка, 2004. 416 с.
24. Попович П. Я. Економічний аналіз суб'єктів господарювання : навчальний посібник.. Київ : Знання, 2008. 360 с.
25. Савчук С. К. Аналіз господарської діяльності сільськогосподарських підприємств : навчальний посібник. Київ : Урожай, 1995. 325 с.
26. Сарапіна О. А., Пінчук Т. А., Стефанович Н. Я. Організація і методика економічного аналізу : навчальний посібник. Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2013. 314 с.
27. Сипко Т. Д. Економічний аналіз діяльності підприємства : навчальний посібник. Миколаїв : УДМТУ, 2003. 196 с.
28. Соловійова Н. І. Фінансова стійкість сільськогосподарських підприємств: інтегральна оцінка, інформаційно-експертне забезпечення : монографія. Херсон : ХДУ, 2006. 196 с.
29. Терещенко О. О. Фінансова санація та банкрутство підприємства : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2004. 441 с.
30. Фінансово-економічний аналіз : підручник. / за ред. П. Ю. Буряка, М. В. Римара. Київ : Професіонал, 2004. 528 с.
31. Цал-Цалко Ю. С. Фінансова звітність підприємств та її аналіз : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2002. 360 с.
32. Царенко О. М. Економічний аналіз діяльності підприємств АПК : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 1998. 256 с.
33. Шеремет О. О. Фінансовий аналіз : навчальний посібник. Київ : Міленіум, 2003. 160 с.
34. Шиян Д. В. Фінансовий аналіз : навчальний посібник. Київ : А.С.К., 2003. 240с.

Додатки

Додаток А Значення технологічних карт у рослинництві.

Технологічна карта в рослинництві є планом агротехнічних і організаційно-економічних заходів по вирощуванню однієї або групи однорідних за технологією сільськогосподарських культур з розрахунком собівартості кінцевої продукції рослинництва. На її основі визначаються прямі витрати праці, витрати матеріальних ресурсів, грошових коштів, потреба у працівниках, техніці, предметах праці, обраховується собівартість одиниці продукції рослинництва, розцінка для оплати праці працівників.

Технологічні карти є первинним документом планування і економічного аналізу на сільськогосподарському підприємстві та у його підрозділах. Технологічні карти є основою розробки і прийняття управлінських рішень в рослинництві, формуванні виробничих планів. Технологічні карти складаються колективом фахівців підприємства (агроном-технолог, інженер з механізації, економіст, бухгалтер) та затверджуються керівником підприємства. У галузі рослинництва розробляють такі види технологічних карт: перспективні, типові технологічні карти за природно-районованими зонами; оперативні (річні) технологічні карти - розробляються на відділеннях, дільницях, бригадах, ланках, загонах; технологічні карти за комплексами підготовчих та допоміжних робіт; організаційно-технологічні карти за основними сільськогосподарськими роботами; п'ятирічні технологічні карти по підприємству (з урахуванням біологічних особливостей ґрунтів).

Технологічні карти розробляються: за окремими культурами, за видами продукції з різним призначенням використання (багаторічні трави на сіно, зелену масу, силос), за видами продукції з різними технологіями виробництва (сінаж в упаковці і сінаж в траншеї), за видами сільськогосподарських робіт, у тому числі які відносяться до незавершеного виробництва (закладка багаторічних насаджень, догляд за молодими посадками, поліпшення луків та пасовищ).

Технологічні карти складаються на 1,10,100 га або на всю заплановану площу посіву (посадки) сільськогосподарських культур (таблиця А1).

На основі технологічних карт визначаються різні обмеження і показники з метою оптимізації процесів з урахуванням різного варіанту чинників впливу (витрати, собівартість продукції за видами, наявність та продуктивність техніки, продуктивність праці, структура сівозмін тощо).

Умови, які необхідно враховувати при розробці технологічних карт:

- технології вирощування окремих видів сільськогосподарських культур;
- врожайність окремих видів сільськогосподарських культур;
- норми висіву окремих видів сільськогосподарських культур;
- склад і кількість внесених добрив;
- наявність усіх необхідних ресурсів для здійснення окремих технологічних операцій;
- норми виробітку на виконуваних роботах;
- тарифікація оплати праці;
- параметри податкової системи та політика обліку витрат, визначення собівартості продукції;
- розподіл обов'язків між робітниками тощо.

Таблиця А 1 Особливості формування технологічної карти

Розділи карти	Опис складових
Вступний розділ	<p>Найменування підприємства, підрозділу підприємства.</p> <p>Культура, сорт, гібрид, площа, попередник, врожайність культури (основна продукція, побічна продукція), валовий збір продукції, норма висіву, норма внесення добрив, норма витрат отрутохімкатів.</p> <p>Планування врожайності здійснюється: за середньорічним темпом зростання врожайності культури; з урахуванням досягнутого рівня врожайності за останні 3-5 років з урахуванням можливого зростання за рахунок відповідних агротехнічних заходів, які можуть бути передбачені (додаткове внесення добрив, виконання робіт в оптимальні строки, сортозаміна тощо).</p>
Технологічний розділ	<p>Агротехнічний комплекс робіт по отриманню готової продукції із зазначенням агротехнічних термінів і якісних характеристик виконання (глибина обробітку ґрунту, спосіб посіву), фізичний обсяг робіт. Фізичний обсяг робіт встановлюється за кожним видом робіт, виходячи із запланованої площі, технології обробітку культури, нормативів витрат різних матеріалів.</p>
Технічний розділ	<p>Склад машино-тракторного парку, склад механізованих і транспортних агрегатів застосовують для певного варіанту технології вирощування культури, кількості робочих і їхня кваліфікація з урахуванням агротехнічних термінів виконання робіт і організації їхнього проведення. Оптимальний склад парку дозволяє продуктивно використовувати техніку й знизити непродуктивні витрати. Оптимальний склад агрегату необхідно проводити з огляду на наявність техніки за марками, завантаженість техніки за робочими днями, продуктивність агрегату, витрати паливо-мастильних матеріалів за марками техніки.</p>
Розрахунковий розділ	<p>Передбачає визначення витрат праці, матеріальних ресурсів, грошових коштів за видами робіт і по культурах, в цілому. Для визначення витрат праці розраховують кількість нормо-змін в обсязі робіт. Кількість нормо-змін - це кількість змін, які необхідні для виконання заданого обсягу робіт при встановленій нормі виробітку. Норма виробітку - це обґрунтована кількість роботи, яка повинна бути виконана одним або групою працівників, які мають відповідну кваліфікацію, досвід, навички в одиницю часу (годину, зміну) за конкретних природно-виробничих і організаційно-технічних умов при дотриманні встановлених якісних показників. Норми виробітку визначаються на підставі довідників на окремі види робіт: механізовані, тракторно-транспортні, кінно-ручні, стаціонарні роботи. Або на підставі спостережень, які отримані у процесі нормування робіт.</p>
Заключний розділ	<p>Визначається загальна сума витрат за статтями калькуляції на виробництво готової продукції, обчислюється планова виробнича собівартість одиниці основної, побічної та сполученої продукції.</p> <p>Виробничі витрати в технологічній карті по способу включення до собівартості поділяють: прямі витрати, які безпосередньо відносять на собівартість продукції (насіння, добрива, паливо-мастильні матеріали); непрямі, які зараховують до собівартості окремих видів продукції пропорційно встановленої бази (амортизація, утримання основних засобів, загальновиробничі і загальногосподарські</p>

	<p>витрати).</p> <p>Для прямих витрат в технологічній карті відносять такі статті витрат: оплата праці з відрахуваннями, утримання основних засобів, матеріальні ресурси, що використовуються у виробництві, роботи і послуги допоміжних виробництв, інші прямі витрати.</p> <p>Калькулювання собівартості одиниці продукції ведеться відповідно до Методичних рекомендацій з планування, обліку і калькулювання витрат на виробництво і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств, які затверджені 18.05.2001 року № 132.</p> <p>Нормативна собівартість - це виражені у грошовій формі сукупні нормативні витрати на виробництво і реалізацію продукції, на оплату робіт та послуг. Нормативну собівартість оцінюють з точки зору метрологічних, технічних, енергетичних, економічних вхідних даних з урахуванням оптимальних умов виробництва.</p> <p>Нормативна собівартість відрізняється від кошторисної вартості як прогноз, який заснований на очікуваннях. Різниця між нормативною і реальною собівартістю характеризує ефективність виробництва і використовується для контролю за витратами виробництва на підприємстві, його підрозділах.</p> <p>Нормативний метод визначення витрат на виробництво (собівартості) сільськогосподарської продукції ґрунтується на використанні науково-обґрунтованих норм продуктивності та розрахунках нормативів трудових і матеріальних витрат з урахуванням природних, технічних, технологічних, економічних особливостей вирощування окремих видів сільськогосподарських культур.</p>
--	---

Джерело: за інформацією ННЦ НААН України «Інститут аграрної економіки»

Додаток Б

Методи калькулювання витрат

За повнотою охоплення витрат розрізняють методи калькулювання: за повними витратами та неповними витратами. За першим методом усі витрати підприємства, які виробничі, так і невиробничі (адміністративні, витрати на збут), повністю відносяться на собівартість продукції. У такому разі прибуток (ПР) підприємства від продажу продукції визначається:

$$\text{ПР} = \text{Дохід (виручка) від реалізації продукції} - \text{Собівартість реалізованої продукції.}$$

Перевагами методу є: відомі усі витрати на кожний вид продукції, а відповідно, відома і прибутковість, собівартість є базою ціни (Ц), а отже, її обчислення полягає в основі моделі ціноутворення:

$$\text{Ц} = \text{Собівартість одиниці продукції} + \text{Прибуток у розрахунку на одиницю продукції.}$$

Недоліками методу калькулювання за повними витратами є: неточність калькуляції внаслідок неможливості точного розподілу непрямих витрат; трудомісткість калькулювання; неповне покриття доходом (виручкою) невиробничих витрат певного періоду, якщо не всю продукцію реалізовано, а її залишки на складі збільшуються.

Калькулювання за неповними витратами полягає у тому, що не всі витрати включаються у собівартість продукції. Це спрощує калькулювання і спонукає до підвищення рівня його оперативності. У більшості випадків у собівартість не включають адміністративні витрати і витрати на збут, які вважаються витратами періоду. Калькуляції складають на виробничими витратами центрів відповідальності (прибутку - ПР):

$$\text{ПР} = \text{Дохід (виручка) від реалізації продукції} - \text{Собівартість реалізованої продукції} - \text{Витрати періоду (адміністративні витрати та витрати на збут).}$$

Обґрунтування ціни реалізації продукції відбувається з огляду на усі понесені витрати (повна собівартість продукції - СП):

$$\begin{aligned} \text{Собівартість продукції} = & \text{Незавершене виробництво на початок періоду калькуляції} + \\ & \text{Поточні витрати періоду (за місяць, за квартал, за рік)} - \text{Вартість зворотних відходів} \\ & \text{виробництва} - \text{вартість супутньої продукції} - \text{вартість побічної продукції} + \text{Витрати від} \\ & \text{технологічного браку продукції} - \text{Незавершене виробництво на кінець періоду калькуляції.} \end{aligned}$$

Нормативний метод обліку витрат на виробництво заснований на американській системі «Стандарт-кост», яка не має єдиної методики встановлення стандартів і ведення облікових реєстрів. Нормативний метод обліку витрат регламентований, у ньому розроблено загальні і галузеві стандарти. Поточний облік змін норм у системі «Стандарт-кост» не ведеться. При системі «Стандарт-кост» застосовуються теоретичні стандарти, а при нормативному методі обліку витрат норми встановлюються з існуючих виробничих розмірів. Порядок оцінки незавершеного виробництва і випуску продукції при нормативному методі відрізняється від прийнятого у системі «Стандарт-кост» внаслідок потокового обліку змін норм і списання фактичних непрямих витрат на собівартість продукції [21].

Навчальне видання

АНАЛІЗ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

методичні рекомендації
для самостійної роботи здобувачів вищої освіти
спеціальність 071 «Облік і оподаткування», спеціальність 072 «Фінанси,
банківська справа та страхування» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
(підготовка до практичних занять, виконання індивідуальних завдань,
підготовка курсової роботи)

Укладачі: **Вишневська** Ольга Миколаївна
Бобровська Надія Володимирівна
Усикова Олена Миколаївна

Технічний редактор: О.М. Вишневська

Комп'ютерна верстка: О.М. Вишневська

Формат 60x84 1/16. Ум. друк. арк. ____
Тираж ____ прим. Зам. № ____

Надруковано у видавничому відділі
Миколаївського національного аграрного університету
54020, м. Миколаїв, вул. Георгія Гонгадзе, 9

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4490 від 20.02.2013 р.